

Міністерство освіти та науки України
Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола

Циклова комісія дисциплін
видавничої справи та редагування

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ
ПОТРЕБАМИ НА КНИГОВИДАВНИЧОМУ РИНКУ УКРАЇНИ**

Виконала:

студентка групи В–41

відділення комп'ютерних та
видавничих технологій

Фесюк Анастасія Володимирівна

Науковий керівник:

Зубик Юлія Василівна

Оцінка _____

Тернопіль — 2020

Фесюк А. В. Навчальні видання для дітей з особливими освітніми потребами на книговидавничому ринку України. Рукопис.

Дипломна робота на здобуття кваліфікації молодшого спеціаліста зі спеціальності «Журналістика». Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола. Тернопіль, 2020. 113 с.

Дипломна робота присвячена дослідженню специфіки випуску навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами на книговидавничому ринку України. Визначено теоретичні засади освіти дітей з особливими освітніми потребами, основні особливості різних категорій дітей з порушеннями. Простежено історію становлення освіти для дітей з порушеннями в Україні та в світі.

Для реалізації поставленої мети у роботі проаналізовано сучасний стан навчальних видань на книговидавничому ринку України. Виокремлено основні і специфічні вимоги до навчальних видань, які стосуються особливостей дітей з порушеннями.

Проаналізовано чотири підручника для дітей з особливими освітніми потребами, з'ясовано їхні специфічні особливості, які допомагають засвоїти матеріал таким дітям, визначено їхні основні переваги та недоліки. На основі аналізу та анкетного опитування виокремлено проблеми та перспективи випуску навчальних видань для дітей з порушеннями, а також сформульовано методичні рекомендації щодо покращення якості навчальних видань для «особливих» дітей.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, особливі освітні потреби, освіта дітей з особливими потребами, інклюзивна освіта, спеціальна освіта, книговидавничий ринок, навчальні видання.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЛІТЕРАТУРОЮ	9
1.1. Освіта дітей з особливими потребами в Україні.....	9
1.1.1. Окреслення понять «діти з особливими освітніми потребами» та «освіта дітей з особливими освітніми потребами»	9
1.1.2. Історія становлення освіти дітей з особливими потребами в Україні крізь призму світових освітніх процесів	14
1.2. Основні категорії дітей з особливими освітніми потребами	17
1.3. Забезпечення навчальною літературою освіти дітей з особливими освітніми потребами	20
1.3.1. Типологія навчальних видань	20
1.3.2. Аналіз видавничого ринку навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами	24
1.3.3. Видавництва та автура навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами	29
РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА РЕДАГУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	32
2.1. Вимоги до змісту навчальних видань	32
2.2. Вимоги до структури та композиції.....	36
2.3. Вимоги до мови та стилю.....	40
2.4. Вимоги до художнього оформлення та поліграфічного виконання	45
РОЗДІЛ 3. РЕДАКТОРСЬКИЙ АНАЛІЗ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	53
3.1. Аналіз підручника «Фізика. 7 клас» авторів В. І. Бондар, І. В. Заєць для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями	53

3.2. Аналіз підручника «Образотворче мистецтво. 1 клас» для загальноосвітніх закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення автора Рібцун Ю. В.	61
3.3. Аналіз підручника «Літературне навчання. 2 клас» автора О. Н. Піканової для спеціальних закладів загальної освіти	67
3.4. Аналіз підручника «Основи правознавства. 10 клас» автора Ю. Ксенко для спеціальних закладів загальної середньої освіти.....	72
3.5. Проблеми та перспективи випуску навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами в Україні	78
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ.....	94

ВСТУП

У сучасному суспільстві дедалі актуальнішим стає питання рівності, солідарності, поваги до інакшості. Ставлення до людей з особливими потребами є тестовим показником людяності суспільства. Це стосується і дітей.

Тема нашої роботи є, безумовно, **актуальною**, адже за офіційними статистичними даними МОН [22] за останні 5 років в Україні кількість дітей з особливими освітніми потребами значно зросла. Вони за своєю природою та поведінкою дуже відрізняються як від усіх інших, так і один від одного. Тож перед державою особливо гостро постає питання про забезпечення рівних прав і можливостей дітей з особливими потребами в новій соціальній ситуації, умов для їхньої успішної інтеграції в суспільство. Забезпечення дітей з особливими освітніми потребами якісною навчальною літературою — одне з головних завдань сучасної освіти.

Варто зауважити, що дослідження з цієї теми в сфері видавничої справи або практично відсутні в науковому просторі України, або займають незначне місце серед педагогічних досліджень в галузі інклюзії. Тож при написанні нашої роботи ми користувалися здебільшого напрацюваннями науковців-педагогів.

Теоретико-методологічну основу досліджень склали праці О. Глоби, Т. Басілової, В. Засенко, М. Земцової, А. Колупаєвої, С. Кульбиди, Н. Макарчук, С. Мещерякової, І. Омельченко, Н. Пахомової, Т. Сак, В. Синьова, Є. Соботович, О. Таранченко, Р. Тригер, С. Трикоз, А. Шевцова, М. Шеремет та ін.

Результати ґрунтовних досліджень історико-педагогічних аспектів становлення та розвитку вітчизняної корекційної педагогіки і спеціальної психології широко висвітлюють в наукових працях таких українських вчених: В. Бондара, І. Єременка, Н. Засенко, В. Золотоверх, С. Кульбиди, Л. Одинченко, І. Соколянського, М. Супрун, О. Шевченко, М. Ярмаченка та ін.

Така невтішна ситуація з дослідженням видавничого аспекту навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами передусім впливає на їх якість, адже без наявної міцної теоретичної бази та сформованих вимог, ускладнюється процес підготовки такого типу видань.

На сучасному етапі освіта дітей з особливими освітніми потребами в Україні активно розвивається, особливо це стосується сфери інклюзивної освіти. Тому потрібно, щоб початкова література для цієї категорії дітей відповідала чітко сформованим вимогам і могла надати належний рівень знань тим, хто навчається.

Мета роботи: дослідити специфіку випуску навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами на книговидавничому ринку України.

Для реалізації задекларованої мети необхідно розв'язати наступні **завдання:**

- з'ясувати сутність понять «діти з особливими освітніми потребами» та «освіта дітей з особливими освітніми потребами»;
- простежити історію становлення освіти дітей з особливими потребами в Україні крізь призму світових освітніх процесів
- виокремити основні категорії дітей з особливими освітніми потребами;
- проаналізувати стан забезпечення навчальними виданнями освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні;
- проаналізувати видавництва та автуру навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами;
- виокремити специфічні вимоги до навчальної літератури для різних категорій дітей з особливими освітніми потребами, зокрема:
  - а) змісту навчальних видань;
  - б) структури та композиції навчальних видань;
  - в) структури та стилю навчальних видань;
  - г) художнього оформлення та поліграфічного втілення.
- провести редакторський аналіз підручників для дітей з особливими освітніми потребами в Україні (на конкретних прикладах);
- виявити проблеми та перспективи випуску навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами в Україні;
- виокремити методичні рекомендації для покращення якості навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами.

Об'єктом дослідження є навчальні видання для дітей з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження — специфіка підготовки навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами в Україні.

У роботі застосовано наступні **методи дослідження**: історико-структурний — для дослідження становлення освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні та світі, термінологічний — для визначення основних понять, аналіз — для аналізу стану забезпечення навчальними виданнями дітей з особливими освітніми потребами в Україні та аналізу особливостей навчальної літератури для дітей з обмеженими можливостями, метод класифікації — для виокремлення категорій дітей з особливими освітніми потребами, абстрагування — для виокремлення специфічних вимог до навчальної літератури для різних категорій дітей з особливими освітніми потребами, узагальнення — для опису результатів дослідження; анкетного опитування — з метою дослідження авторитетної думки фахівців, які займаються з «особливими» дітьми, щодо стану та якості навчальних видань.

Новизна роботи полягає у тому, що вперше здійснено аналіз стану забезпечення навчальними виданнями дітей з особливими освітніми потребами на книжковому ринку України та специфіку їхньої редакційної підготовки.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що ця праця є внеском у дослідження методики роботи редактора над навчальними виданнями для дітей з особливими освітніми потребами.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що матеріал можна використовувати у подальших дослідженнях на подібну тематику, а також при розробці навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами.

Робота була апробована на Всеукраїнському конкурсі наукових робіт «Молодь та поліграфія», де зайняла друге місце, а також під час студентської конференції у Галицькому коледжі (друге місце). Тези наукової роботи

опубліковано у «Збірнику наукових тез Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола».

Структура роботи: робота складається зі вступу, основної частини, яка містить три розділи, висновків, списку використаних джерел (59 позицій) та додатків. У тексті дипломної роботи міститься 1 таблиця та 32 рисунки. Загальний обсяг роботи — 113 сторінок. Основний текст становить 93 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЛІТЕРАТУРОЮ

1.1. Освіта дітей з особливими потребами в Україні

1.1.1. Окреслення понять «діти з особливими освітніми потребами» та «освіта дітей з особливими освітніми потребами»

«Особливими освітніми потребами називають такі потреби, що виходять за межі загальноприйнятої норми й залежать від розумової, фізичної недостатності або певних труднощів, які пов'язані з навчанням і вихованням дітей. Діти з такими потребами потребують спеціальної медико-соціальної й психолого-педагогічної уваги й послуг для можливостей розвитку їхнього особистого потенціалу» [23, с. 78].

Законодавчий статус дітей з особливими потребами закріплений у законах України «Про освіту» (1991), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991), «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000), «Про охорону дитинства» (2001), «Про соціальні послуги» (2003), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2005), в яких передбачено «надання інклюзивних освітніх, медичних, соціальних послуг особам з обмеженими можливостями здоров'я, зокрема дітям з особливими освітніми потребами» [24, с. 89].

У законодавстві України закріплено, що під терміном **діти з особливими освітніми потребами** слід розуміти дітей, «які мають два або більше порушення, або дітей, які себе не обслуговують і відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю потребують індивідуального догляду та супроводу» [9].

Термін «діти з особливими потребами» почав широко вживатися з часу публікації Саламанкської декларації (1994), де й було розглянуто його основне значення. У цій декларації зазначається, що «всі діти та молодь, які мають певні фізичні чи розумові порушення, або якісь труднощі, пов'язані з навчанням, мають право на забезпечення їхніх особливих освітніх потреб на певних етапах освітнього процесу» [24, с. 89].

«Поняття “діти з особливими освітніми потребами” охоплює всіх учнів, чії освітні проблеми виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей та дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків тощо). Загальноприйнятий термін «діти з особливими освітніми потребами» робить акцент на необхідності забезпечення додатковою підтримкою в навчанні дітей, які мають певні особливості розвитку» [19, с. 33].

Освіта дітей з особливими освітніми потребами включає в себе навчання в спеціалізованих навчальних закладах та інклюзивне навчання.

У Законі України «Про затвердження положення про загальноосвітній навчальний заклад» [7] подано такі визначення спеціалізованих навчальних закладів:

«Загальноосвітня школа-інтернат — загальноосвітній навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги» [7].

«Спеціалізована школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів» [7].

«Спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» [7].

«Загальноосвітня санаторна школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування» [7].

Найбільш поширеним типом начального закладу для дітей з особливими потребами є спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат). На основі загального «Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку» встановлено, що «спеціальна загальноосвітня школа-інтернат (школа) для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку є державним загальноосвітнім

навчально-виховним і корекційно-відновлювальним закладом освіти, який задовольняє потреби дітей з вадами у фізичному або розумовому розвитку у загальній освіті, соціальній допомозі і реабілітації» [8].

«Мета спеціальної школи-інтернату — розвиток і формування особистості, забезпечення соціально-психологічної реабілітації і трудової адаптації учня, виховання в нього загальнолюдських цінностей, громадянської позиції» [9].

Станом на 2018/2019 н. р. в Україні функціонує 325 спеціальних шкіл. У таких школах отримують освіту 37 787 учнів та викладають 9 898 учителів (див. рис. 1.1). За останні 3 роки кількість спеціальних шкіл зменшилася на 2,4 %, учнів в них — на 4,2 %, в той час як кількість вчителів збільшилась на 0,4 % [27, с. 3].

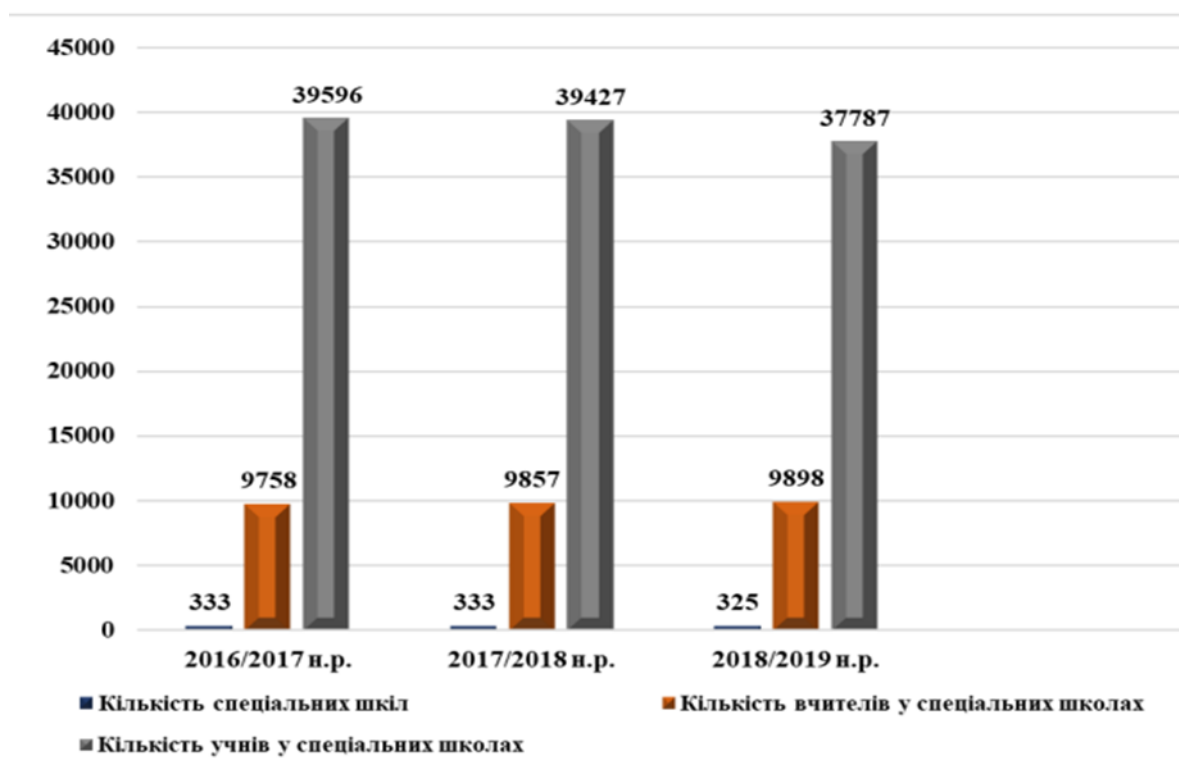

Рис 1.1. Динаміка показників розвитку спеціальної освіти в Україні [26]

Дослідниця А. Колупаєва подає таке визначення інклюзії: «Інклюзія (від inclusion — включення) — процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті. Це політика й процес, що дає можливість всім дітям брати участь у всіх програмах. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього

середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку» [35, с. 10].

«Інклюзивне навчання — гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. У разі потреби навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом» [35, с. 10].

Основні принципи інклюзивної школи:

- «не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між дітьми, вони повинні навчатися разом у всіх випадках, коли це можливо;
- усі школи мають усвідомлювати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом впровадження різних видів і темпів навчання;
- забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, застосування організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами;
- діти з особливими освітніми потребами повинні отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка допоможе їм у засвоєнні навчального предмета» [19, с. 8].

Перевагами інклюзивної освіти є те, що вона:

- «дає змогу дітям з особливими потребами покращувати свої навчальні результати;
- забезпечує відповідні їхній віковій категорії рольові моделі в особі однолітків;
- створює можливості для навчання в реалістичному/природному середовищі;
- сприяє формуванню комунікативних, соціальних й академічних навичок;
- забезпечує рівний доступ до навчання для всіх;

– дає змогу покращити самооцінку й відчувати себе частиною колективу» [19, с. 9].

Протягом 2018/2019 н. р. у 3 790 закладах середньої освіти було відкрито 8 417 інклюзивних класів. Кількість асистентів учителів в інклюзивних класах складає 7 636. Протягом трьох років кількість інклюзивних класів зросла в 3,1 рази, кількість шкіл, що мають інклюзивні класи, в 2,5 рази, а кількість дітей, що здобувають у них освіту, зросла в 2,8 рази (див. рис. 1.2) [28, с. 2].

Рис 1.2. Динаміка показників інклюзивного розвитку в Україні [26]

Мережі освітніх та наукових установ, які забезпечують освітою дітей з особливими освітніми потребами формують також інклюзивно-ресурсні центри.

«Протягом 2018 року в Україні було розпочато створення мережі інклюзивно-ресурсних центрів, які замінили психолого-медико-педагогічні консультації (ПМПК), робота яких була остаточно призупинена 1 вересня 2018 року. Станом на квітень 2019 р. кількість зареєстрованих інклюзивно-ресурсних центрів склала 557» [28, с. 4].

1.1.2. Історія становлення освіти дітей з особливими потребами в Україні крізь призму світових освітніх процесів

«В еволюції стосунків суспільства і держави до осіб з особливими потребами виділяють п'ять періодів, які охоплюють часовий проміжок у дві з половиною тисячі років — шлях від ненависті й навіть агресії до прийняття, партнерства та інтеграції осіб з обмеженими психофізичними можливостями» [35, с. 6].

Коротко охарактеризуємо ці періоди:

Перший період (996–1715 рр.) — «від агресії та зневаги до усвідомлення необхідності піклуватися про людей з особливими потребами. Умовною межею цього періоду в Західній Європі можна вважати відкриття в Німеччині першого притулку для сліпих (1198 р.)» [35, с. 6].

Другий період (1715–1806 р.) — «від усвідомлення необхідності піклуватися про осіб з особливими потребами до усвідомлення навчати частину з них. Умовна межа цього періоду — відкриття у Франції спеціальних шкіл для глухонімих і сліпих (1770–1784 р.)» [35, с. 6].

Третій період (1806–1927 р.) — «від усвідомлення можливостей до усвідомлення доцільності навчати три категорії дітей: з порушеннями слуху, зору та розумово відсталих. Умовна межа — остання чверть XIX століття. Ухвалення у західноєвропейських державах законів про загальну початкову освіту і на цій основі — законів про навчання глухих, сліпих і розумово відсталих дітей. Саме в цей період у школах Західної Європи на разом із збільшенням мережі спеціальних навчальних закладів запроваджуються спроби спільного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку зі своїми здоровими однолітками.

В Австрії у 1846 р. було ухвалено закон, яким передбачалося створення можливостей для навчання незрячих дітей разом зі зрячими. В Англії, Шотландії та інших європейських країнах були ухвалені подібні законодавчі акти» [35, с. 7].

Четвертий період (1927–1991 рр.) — «від усвідомлення необхідності навчання певної частини дітей з порушеннями до розуміння необхідності навчати

всіх дітей з особливими потребами. Цей період в Західній Європі від початку XX століття до кінця 70-х років характеризується розвитком законодавчої бази спеціальної освіти та структурним удосконаленням національних систем. З 70-років XX століття у світовій освітній політиці на тлі економічного зростання розвитку суспільних демократичних стосунків у передових державах світу чітко визначилися антидискримінаційні настрої за будь-якою ознакою: національною, етнічною, релігійною, рівнем психофізичного розвитку. На зміну старого суспільно-державного усвідомлення “повноцінна більшість” — «неповноцінна меншість» приходить нове — “єдина спільнота, яка включає і людей з певними проблемами”. Світова спільнота фіксує законодавчо неприпустимість так званого соціального маркування. Національні антидискримінаційні законодавчі акти затверджуються з урахуванням основних положень Декларацій ООН» [35, с. 7].

П'ятий період (1991 р. — сьогодні) — «від навчання дітей з особливими освітніми потребами в спеціальних закладах до інклюзивної освіти. В Західній Європі з кінця 70-х років значно скорочується кількість спеціальних шкіл, збільшується кількість інклюзивних класів у загальноосвітніх школах, учнів з особливими освітніми потребами починають навчати у загальноосвітніх школах в інклюзивному середовищі» [35, с. 8].

З настанням незалежності в Україні освіта дітей з особливими потребами набула активного розвитку.

«У 90-х рр. відповідно до потреб для дітей із особливими потребами було відкрито 32 дитячі будинки, 30 шкіл-інтернатів. Набули поширення малокомплектні дитячі будинки змішаного типу (15–30 дітей), які формувалися за різновіковим принципом та за місцем проживання родичів дітей і утримувалися за рахунок місцевих бюджетів. Проте у період із 1991–2000 років значно скоротилася мережа спеціальних шкіл та їх наповнюваність. Так, станом на 1992 р. в Україні функціонувало 409 спеціальних шкіл із 78 тис. учнів, а в 1998–1999 н. р. їх кількість уже становила 308 закладів із 69 тис. учнів. У кінці 2000 р. фактично було закрито або перепрофільовано 18 шкіл» [56, с. 219].

Власне до 2000 року була створена розгалужена мережа інтернатних закладів, у яких утримувалися, навчалися, виховувалися, одержували комплекс корекційно-реабілітаційних, лікувально-оздоровчих заходів діти, які потребували соціального захисту (діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, хворі діти, діти з вадами фізичного або розумового розвитку, діти-інваліди, діти, які порушили закон) [19, с. 63]. До складу мережі у цей час входило «689 інтернатних закладів різних типів, у яких навчалось 154,5 тис. учнів, зокрема: 299 загальноосвітніх навчальних закладів-інтернатів (86,3 тис. учнів), у тому числі: 391 спеціальна школа-інтернат для дітей, котрі потребували корекції фізичного чи розумового розвитку (61,2 тис. учнів)» [58, с. 219].

Що стосується інклюзивної освіти, то «початок інтеграційних процесів дітей з особливими освітніми потребами у масову шкільну систему почався з 90-х років минулого століття. У 2001 р. Міністерство освіти і науки України, Інститут спеціальної педагогіки АПН України та Всеукраїнський фонд “Крок за кроком” започаткували науково-педагогічний експеримент “Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах”, основною метою якого стала розробка і реалізація механізму інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади, ранньої інтеграції цих дітей в соціальне середовище з урахуванням їхніх типологічних та індивідуальних особливостей. Але остаточно інклюзивна освіта стала підтримуватись законодавчою базою України з 2010 року, коли до Закону України “Про загальну середню освіту” були внесені зміни, згідно з якими загальноосвітні навчальні заклади могли повноправно створювати спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами» [58 с. 220].

У жовтні 2010 року тоді ще Міністерство освіти і науки, молоді і спорту України затвердило «Концепцію розвитку інклюзивної освіти», а в серпні 2011 року Кабінет міністрів України затвердив «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» [10, с. 12–13]. Нині інклюзивне навчання поширюється у всіх регіонах України.

1.2. Основні категорії дітей з особливими освітніми потребами

Існують різні підходи до класифікації дітей з особливими освітніми потребами.

У своєму дослідженні ми використали педагогічну класифікацію дітей з особливостями психофізіологічного розвитку, тому що саме на її основі створюються початкові видання для дітей з порушеннями.

Діти з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку — це ті діти, які «мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими розладами. Варто підкреслити, що в Україні основною категорією дітей з особливими освітніми потребами загальноприйнято вважати саме дітей з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку» [19, с. 34].

Залежно від типу порушення виділяють такі категорії дітей з особливостями психофізичного розвитку:

- «з порушеннями слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом);
- з порушеннями зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором);
- з порушеннями інтелекту (із затримкою психічного розвитку);
- з мовленнєвими порушеннями;
- з порушеннями опорно-рухового апарату;
- зі складною структурою порушень (розумово відсталі сліпі чи глухі; сліпоглухонімі та ін.);
- з аутизмом та емоційно-вольовими порушеннями» [1, с. 123].

Виділяють:

- *«вроджені порушення, які «спричинені шкідливим впливом на ще не народжену дитину генетичних факторів, інтоксикацій, інфекцій, травм, порушенням живлення, гормональними розладами, резусною несумісністю груп крові матері та дитини, впливом медичних препаратів, алкоголю, наркотичних та отруйних речовин»* [19, с. 34];

– *набуті порушення, які «зумовлені, переважно, різноманітними шкідливими впливами на організм дитини під час народження та у наступні періоди розвитку (механічні ушкодження плоду, тяжкі пологи, пологова асфіксія, крововиливи у мозок, інфекційні захворювання тощо)»* [19, с. 34].

Діти із порушенням слуху

Поняття «порушення слуху» часто використовується для описання широкого діапазону розладів, пов'язаних зі зниженням слуху, що включає і глухоту. Шість із тисячі новонароджених дітей мають порушення слуху, в одного із шести фіксують глухоту.

«Серед поширених причин зниження слуху можна назвати: «пологові травми, інфекційні захворювання, отити, запалення, наслідки вживання певних медичних препаратів тощо» [19, с. 41; 1, с. 144].

Глухота визначається як «цілковита відсутність слуху або його значне зниження, внаслідок якого сприймання та розпізнавання усного мовлення неможливе. Порівняно з глухими, діти зі зниженим слухом (слабочуючі) мають слух, який з допомогою аудіопідсилювальної апаратури дає змогу сприймати мовлення оточуючих та самостійно опановувати мовлення (хоч і певною мірою спотворено). За належних умов навчання у дітей з порушеним слухом формується мовленнєве спілкування та розвивається мовленнєвий слух, що дає їм можливість достатньо успішно навчатися у звичайних школах, отримувати вищу та професійну освіту» [19, с. 41; 1, с. 144].

Діти із порушенням зору

«На сьогодні в Україні порушення зору посідають перше місце серед інших розладів. До цієї групи належать сліпі (близько 10 %) та слабозорі (люди зі зниженим зором). Сліпими вважаються «особи, у яких повністю відсутні зорові відчуття або ж ті, котрі мають лише незначну частку світловідчуттів». Слабозорими — ті, хто має значне зниження зору. Діти з зоровими порушеннями «відчувають труднощі під час читання, письма, практичних робіт; швидко стомлюються, що зумовлює зниження розумової та фізичної працездатності. Саме

тому вони потребують дозованого зорового навантаження та охоронного режиму під час організації навчального процесу» [19, с. 39; 1, с. 139].

Діти із затримкою психічного розвитку

«Затримка психічного розвитку може зумовлюватися багатьма чинниками. Зокрема, це: спадкова схильність, порушення функціонування мозку в період внутрішньоутробного розвитку, пологові ускладнення, хронічні й тривалі захворювання в ранньому дитинстві, невідповідні умови виховання тощо.

Значна частина дітей із затримкою психічного розвитку, отримавши своєчасну корекційну допомогу, засвоює програмовий матеріал і “вирівнюється” по закінченні початкової школи. Водночас, чимало учнів і в наступні роки шкільного навчання потребують особливих умов організації педагогічного процесу через значні труднощі у засвоєнні навчального матеріалу» [19, с. 37; 1, с. 132].

Діти з мовленнєвими порушеннями

До мовленнєвих порушень належать: «дислалія (порушення вимови звуків), дисфонія та афонія (проблеми з голосом), ринолалія (порушення вимови звуків і тембру голосу, пов'язане з вродженим дефектом будови артикуляційного апарату), дизартрія (порушення вимови звуків та мелодико-інтонаційного аспекту мовлення, зумовлені недостатністю іннервації м'язів артикуляційного апарату), заїкання, алалія (відсутність або недорозвиток мовлення у дітей), афазія (повна або часткова втрата мовлення)» [19, с. 35; 1, с. 150].

Якщо вчасно зреагувати та докласти зусиль, то більшість цих порушень можна усунути в дошкільному та молодшому шкільному віці. Однак трапляються випадки, коли і в середніх та старших класах ці розлади ще не подолані. «Мовні порушення з'являються через функціональні або органічні відхилення у центральній нервовій системі. Учні часто скаржаться на головні болі, нудоту, запаморочення. У багатьох дітей спостерігаються порушення рівноваги, координації рухів, не диференційованість рухів пальців рук та артикуляційних рухів. Під час навчання вони швидко виснажуються, втомлюються. Їм притаманні дратівливість, збудливість, емоційна нестійкість. У них спостерігається

нестійкість уваги і пам'яті, низький рівень контролю за власною діяльністю, порушення пізнавальної діяльності, низька розумова працездатність; часто виникають невротичні реакції на зауваження, низьку оцінку чи несхвальні висловлювання вчителя чи дітей» [19, с. 35; 1, с. 150].

Діти із порушенням опорно-рухового апарату [19, с. 42; 1, с. 136]

Такі розлади спостерігаються у 5–7 % дітей і можуть бути вродженими чи набутими. Серед порушень опорно-рухового апарату виділяють:

- «захворювання нервової системи: дитячий церебральний параліч; поліомієліт;
- вроджені патології опорно-рухового апарату: вроджений вивих стегна, кривошия, клишоногість та інші деформації стоп; аномалії розвитку хребта (сколіоз); недорозвиток і дефекти кінцівок: аномалії розвитку пальців кисті; артрогрипоз (природжене каліцтво);
- набуті захворювання та ураження опорно-рухового апарату: травматичні ушкодження спинного мозку і кінцівок; поліартрит; захворювання скелету (туберкульоз, пухлини кісток, остеомієліт); системні захворювання скелету (хондродитрофія, рахіт)» [19, с. 42].

У всіх цих дітей провідним порушенням є недорозвиток або втрата рухових функцій. Домінуючим серед цих розладів є дитячий церебральний параліч (близько 90 %). В Україні зараз триває процес деформації освіти таких категорій дітей із спеціалізованих до загальноосвітніх навчальних закладів зі спеціальними інклюзивними класами. Діти кожної з цих категорій потребують особливого підходу до їхнього навчання. Відповідно й забезпечення навчальною літературою таких дітей повинне бути особливо якісним.

1.3. Забезпечення навчальною літературою освіти дітей з особливими освітніми потребами

1.3.1. Типологія навчальних видань

Згідно зі стандартом ДСТУ 3017:2015. «Видання. Основні види. Терміни та визначення понять» [4], «**навчальне видання** — «видання, що містить

систематизовані відомості наукового або прикладного характеру, викладені в зручній для вивчення й викладання формі» [4, с. 4].

У стандарті «Поліграфія. Підручники і навчальні посібники для загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги» за принципом вікової категорії читачів виокремлено чотири групи видань:

- «навчальні видання для молодшого шкільного віку (6–10 років включно, учнів початкової школи);
- навчальні видання для середнього шкільного віку (11–14 років включно, учнів V–VIII класів);
- навчальні видання для старшого шкільного віку, підлітків (15–18 років включно, учнів IX–XII класів, спеціальних середніх загальноосвітніх навчальних закладів і абітурієнтів)» [43].

Навчальні видання залежно від навчальних дисциплін поділяють на:

- **гуманітарні** (буквар, читанка, видання з мовознавства, літератури, історії, суспільствознавства, психології тощо);
- **математичні** (видання з арифметики, математики, алгебри, геометрії, логіки, інформатики тощо);
- **природничі** (видання з природознавства, екології, астрономії, фізики, хімії, географії, біології тощо);
- **спеціальні** (видання для професійної освіти з механіки, медицини, радіоелектроніки, хімічної технології тощо)» [43].

За цільовим призначенням та характером інформації навчальні видання поділяються на [15, с. 19]:

1. **Власне навчальні**, до яких відносять:

- **підручник** — «навчальне видання, що містить у повному обсязі систематизований виклад навчальної дисципліни, відповідає навчальній програмі та має відповідний, офіційно наданий гриф» [4, с. 13].

«Підручник створюється з урахуванням специфіки рівня знань і можливості сприйняття інформації учнями. Це видання має подати повну інформацію про навчальний предмет» [15, с. 21].

— **навчальний посібник** — «навчальне видання, що доповнює або частково (повністю) замінює підручник і має відповідний офіційно наданий гриф» [4, с. 13].

«Навчальний посібник випускається на додаток до підручника. Він відповідає програмі навчального курсу в цілому або її розділу й містить в основному новий матеріал за курсом, розширюючи фундаментальні знання, включені в підручник. Зміст навчального посібника в більшій мірі, ніж зміст підручника, відбиває актуальні проблеми й тенденції розвитку галузі» [15, с. 22].

— **курс лекцій** — «навчальне видання, яке включає лекції одного автора по дисципліні або взаємозалежні між собою лекції декількох авторів по декількох питаннях однієї дисципліни» [15, с. 23].

— **текст лекцій** — «навчальне видання, яке являє собою конспектований виклад курсу, його частину, найбільш методологічно значущих, проблемних та важких для засвоєння розділів» [15, 23].

— **конспект лекцій** — «навчальне видання стислого викладу курсу лекцій або окремих розділів навчальної дисципліни» [15, 23].

2. Програмно-методичні видання, до яких відносять:

— **навчальну програму** — «навчальне видання, що визначає зміст, обсяг, порядок вивчення й викладання певної навчальної дисципліни» [4, с. 13].

«У програмах відбитий зв'язок між дисциплінами, показані види навчальних занять, позначене коло літературних джерел, на підставі яких розроблений даний предмет» [15, с. 19].

— **навчальний план** — «документ, що регламентує навчальний процес. У ньому визначаються форми й види навчання, порядок, строки теоретичних, практичних і лабораторних занять, домашніх завдань, самостійних робіт, курсових і дипломних проектів, форми й види контролю знань, час проведення іспитів, заліково-екзаменаційних сесій з дисциплін» [15, с. 19].

«Програмно-методичні видання визначають мету й завдання, структуру, зміст дисциплін, обсяг матеріалу з окремих питань, послідовність їхнього

розгляду. Вони призначені насамперед викладачам і методистам, що організовують навчальний процес» [15, с. 19].

3. Навчально-методичні видання, до яких відносять:

- **методичні вказівки** — «видання, у яких викладається методика навчальної роботи та пояснюється характер дій при виконанні різних видів завдань» [15, с. 21].

- **методичні рекомендації** — «навчальне або виробничо-практичне видання роз'яснень з певної теми, розділу або питання навчальної дисципліни, роду практичної діяльності, з методикою виконання окремих завдань, певного виду робіт, а також заходів» [15, с. 21].

«Методичні вказівки, як правило, «призначені для студентів, а методичні рекомендації — для викладачів, учителів, слухачів курсів, аспірантів, магістрантів» [15, с. 22].

4. Допоміжні видання, до яких належать:

- **хрестоматія** — «навчальний посібник, що містить літературно-художні, історичні, музичні та інші твори чи уривки з них, які є предметом вивчення у навчальній дисципліні» [4, с. 14].

- **практикум** — «навчальний посібник, що містить сукупність практичних завдань і (або) вправ із певної навчальної дисципліни, які сприяють засвоюванню набутих знань, умінь і навичок» [4, с. 14].

«Практикуми можуть складатися тільки з одних питань і завдань, включати додатково методичні вказівки щодо їхнього виконання або матеріали, що роз'яснюють найбільш складні питання. Структура практикуму відбиває послідовність викладу матеріалу, прийняту в навчальній програмі» [15, с. 23].

- **книги для читання** — «книги, які видають на допомогу вивчаючим іноземні мови. У них включені закінчені добутки й фрагменти з попередніх видань, що дозволяє формувати навички роботи з іноземним текстом» [15, с. 23].

– **атлас** — «альбом зображень різних об’єктів (карти, креслення, малюнки та ін.), що пропонується з метою навчання або практичного використання» [15, с. 24].

Також до допоміжних навчальних видань можна віднести деякі види довідкових видань, а саме:

– **словник (мовний словник)** — «довідкове видання, що містить упорядкований перелік мовних одиниць (слів, словосполучень, термінів, фразеологізмів тощо) з відомостями про їх значення, вживання, будову, походження тощо або з перекладом іншою мовою» [4, с. 14].

– **енциклопедія** — «довідкове видання, що містить узагальнені основні відомості з однієї, кількох чи всіх галузей знань та практичної діяльності, викладені у вигляді статей, розташованих за абеткою їхніх назв чи в систематичному порядку» [4, с. 14].

1.3.2. Аналіз видавничого ринку навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами

Список навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами затверджує Міністерство освіти і науки (МОН) України. На сьогодні чинним є лист МОН України «Про перелік навчальної літератури, рекомендованої Міністерством освіти і науки України для використання у спеціальних закладах загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами у 2019/2020 навчальному році» [26]. Отже, на сьогодні навчальні заклади забезпечені навчальною літературою для дітей з особливими освітніми потребами таким чином:

Навчальні посібники:

Для дітей з порушеннями слуху: «Українська жестова мова. Навчальний посібник у 2-х частинах» (1-й клас, видавництва «Либідь», 2018).

Для дітей з інтелектуальними потребами: «Світ навколо тебе» (5 клас, видавництва «Либідь», 2015); *«Навчальний посібник з географії»* (9 клас; видавництва «Либідь», 2015).

Підручники:

Для дітей з порушеннями слуху

Видання для глухих: *«Буквар»* (1-й клас, видавництво «Інкунабула», 2013); *«Українська жестова мова. Підручник в 2-х частинах»* (1-й клас, «Либідь», 2018); *«Українська мова»* (для 2-го (2015), 3-го (2016) та 4-го (2017) класів — видавництво «Інкунабула»; для 5-го класу — видавництво «Либідь» (2018)); *«Літературне читання»* (видавництво «Інкунабула» для 2-го, 3-го (2014) та 4-го (2017) класів); *«Вимова»* (2-й клас, «Либідь», 2014); *«Розвиток слухового сприймання»* (2-й клас, «Либідь», 2014).

Видання для дітей зі зниженим слухом: *«Математика»* (1, 2, 3-й класи, «Інкунабула», 2013, 2016 та 2017-ті рр. відповідно); *«Буквар»* (1-й клас, «Інкунабула», 2017); *«Вимова»* (1-й клас, «Либідь», 2014); *«Розвиток слухового сприймання»* (1-й клас, «Либідь», 2014); *«Літературне читання»* (2-й (2014) та 3-й (2016) класи, видавництво «Інкунабула»; 4-й клас — видавництво «Либідь», 2016); *«Українська мова»* (3-й (2017) та 4-й (2018) класи, видавництво «Інкунабула»).

Спеціальні заклади, окрім вище зазначених навчальних видань, використовують також видання рекомендовані МОН для загальноосвітніх закладів у 2019/2020 році [26].

Як бачимо, навчальні видання для дітей з вадами слуху охоплюють лише видання для молодшої школи, проте вони не охоплюють всіх предметів, орієнтуючись, здебільшого, на гуманітарні дисципліни.

Для дітей з порушенням зору (сліпих та зі зниженим зором)

Підручники зі збільшеним шрифтом:

«Буквар. Українська мова» (1-й клас, видавництво «Оріон», 2018); *«Математика»* (1-й клас («Ранок», 2018), 2-й (2014), 3-й та 4-й (2016) — видавництво «Генеза», 5 та 6 класи — ДСВ «Освіта», 2014 та 2017 рр.); *«Я*

досліджую світ» (1-й клас, «Генеза», 2018); **«Мистецтво»** (1-й клас, «Генеза», 2018); **«Англійська мова»** (1-й клас («Астон», 2018), 2 та 3-й класи («Генеза», 2016), 4, 5 та 6 класи («Астон», 2016, 2014, 2017 відповідно); **«Трудове навчання»** (видавництво «Либідь»: 1 та 2 класи (2016), 3 та 4 класи (2017); **«Літературне читання»** (3 та 4 класи, «Либідь», 2014 та 2016); **«Українська мова»** (2-й (2014), 3-й (2015), 4-й (2016) класи — ДСВ «Основа», 5 клас — «Генеза», 2014); **«Я у світі»** (3 та 4 класи — Видавнича група «Основа», 2015 та 2016); **«Читанка»** (2 клас, «Либідь», 2014); **«Основи здоров'я»** (2 (2016), 3 (2015), 4 (2017), 5 (2014) класи — видавництво «Алатон»); **«Природознавство»** (2 та 3 класи — ДСВ «Освіта», 2014 та 2015 рр., 5 клас — «Світоч», 2014); **«Українська література»** (5 та 6 класи — ТОВ Видавництво «Грамота» 2014 та 2015 рр.); **«Світова література»** (5 клас, ТОВ Видавництво «Грамота», 2014); **«Географія»** (6 клас, «Сиція», 2017); **«Зарубіжна література»** (6 клас, ТОВ Видавництво «Грамота», 2015).

Підручники шрифтом Брайля (якщо не вказано інше — випускає державне спеціалізоване видавництво «Освіта»):

«Буквар. Українська мова» (1-й клас, «Антологія», 2018); **«Математика»** (2-5 класи — 2013-2016 рр. випусків); для 1-го та 6-го класів — видавництво «Антологія», 2018); **«Я досліджую світ»** (1-й клас, «Антологія», 2018); **«Англійська мова»** (1 клас (2013), 2-й (2014), 3-й (2014), 4-й (2016), 5-й (2016), 7-й (1998), 9-й та 10-й (2000) класи; 6-й клас — «Антологія», 2018); **«Літературне читання»** (для 2-го (2013), 3-го (2014), 4-го (2016) класів); **«Українська мова»** (для 2-5 класів видавалися підручники у 2013, 2015, 2017, 2015 рр. відповідно; для 6-го та 9-го класів — у 2018 видавництвом «Антологія»); **«Природознавство»** (2 (2013), 3 (2014), 4 та 5 (2016) класи); **«Основи здоров'я»** (2 (2013), 3 (2014), 4 та 5 (2016) класи; 6-й клас — «Антологія», 2018); **«Я у світі»** (3-й (2014) та 4-й (2017) класи); **«Українська література»** (для класів: 5 (2015), 6 (2018, «Антологія»), 7 (2008), 8 (2005 та 2009), 9 (1996), 10 (2000), 11 (2001)); **«Зарубіжна література»** (5-й, 7-8-мі, 8 класи — 2015, 1998, 2002 рр. випуску

відповідно; 6-й клас — 2002, «Антологія»); **«Німецька мова»** (5 клас, 2007); **«Історія України»** (5 (2013), 8 (2005), 9 (1998) класи); **«Географія»** (6-й клас — «Антологія», 2017); 7-й клас — 2005, 9-й — 1996); **«Всесвітня історія»** (6 клас, «Антологія», 2018); **«Біологія»** (6-й клас — «Антологія», 2018; 8, 9, 10, 11-ті класи — 2001 та 2004 рр. випуску); **«Рідна мова»** (7 та 8 класи, 2008 та 2009 рр. відповідно); **«Алгебра»** (7-9 класи (1998), 7-й клас (2008), 10-11 класи (2001)); **«Основи економіки»** (11-й клас, 2001); **«Новітня історія»** (10-й (2000) та 11-й (2002) класи); **«Основи правознавства»** (9 клас, 2000); **«Геометрія»** (7 клас (2008), 10-11 класи (2006)); **«Фізика»** (7 (2009), 8 (2002), 9 (2000), 10 (2004), 11 (2004) класи); **«Хімія»** (7 (2009), 8 (1998), 9 (2000), 10-11 (1997), 11 (2004) класи).

Спеціальні заклади, окрім вище зазначених навчальних видань, використовують також видання, рекомендовані МОН для загальноосвітніх закладів у 2019/2020 році із застосуванням тифлотехнічних засобів навчання та аудіосупроводу [26].

Діти з порушеннями зору найбільше забезпечені спеціальною навчальною літературою, адже її практично неможливо замінити загальноосвітніми навчальними виданнями. Видання для сліпих дітей (шрифтом Брайля) охоплюють усі 11 класів навчання.

Для дітей із затримкою психологічного розвитку

«Читанка. Школяр» для 3-го класу (видавництво «Либідь», 2013); **«Математика»** для 3-го та 4-го класів (видавництво «Букрек» 2015 та 2016 рр.).

Для дітей 5-9 використовують навчальні видання, рекомендовані МОН для загальноосвітніх закладів у 2019/2020 році [26].

Навчальні видання для цієї категорії майже відсутні. Це є великою проблемою для освіти дітей, особливо учнів молодших класів, яким спеціальна література необхідна.

Навчальна література для дітей з інтелектуальними порушеннями

«Буквар» (1 клас, «Інкунабула», 2017); **«Математика»** для 1-го (2015), 2-го (2014), 3-го (2013), 4-го (2017), 6-го (2018) видавництва «Либідь»), 5-го (2018), 10-го (2017) класів видавництва «Букрек»; **«Соціально-побутове орієнтування»**

(для 1 та 2 класів («Либідь», 2016 та 2018 рр.), для 5, 6 та 7-го класів (видавництво «Проза», 2018, 2005 та 2009 рр. відповідно)); **«Основи здоров'я»** (підручники видавництва «Либідь» для 1-го та 2-го класів 2017 та 2018 років відповідно); **«Трудове навчання»** (підручники видавництва «Либідь» для 1-го та 2-го (2016), 3-го та 4-го (2017), 5-го (2016) класів); **«Літературне читання»** (підручники видавництв «Інкунабула» (2-й клас (2015), 3-й клас (2016), 7-й клас (2014)), «Либідь» (для 4-го класу, 2018), «Освіта» (для 9-го класу, 2002), «Богдана» (8-й (2006, рос. мовою) та 10-й (2005) класи)); **«Географія»** (6-й, 7-й (2018) та 9-й (2014) класи — видавництво «Либідь»; для 8-го класу — видавництво «Неопалима купина», 2007); **«Природознавство»** (для 2-го (2016) та 3-го (2017) класів — видавництва «Либідь», для 6-го — видавництво «Освіта» (2002), а 7-го — «Богдана» (2003)); **«Українська література»** (5 клас, видавництво «Інкунабула», 2016); **«Швейна справа»** (5 клас: «Благовіст», 2001; 6 клас: «Либідь», 2018); **«Читанка»** (6-й та 8-й класи видавництва «Освіта» 2000 та 2001 рр. відповідно); **«Історія України»** (видавництво «Букрек»: 7 клас (2016), 8 клас (2017), 9 клас (2018); **«Фізика і хімія в побуті»** (7 клас: видавництво «Либідь», 2018; 9 клас: видавництво «Богдана», 2003); **«Російська мова»** (8 клас: «Ліга», 2008; 10 клас: «Інкунабула», 2003); **«Фізика»** (8 клас, «Богдана», 2002); **«Сільськогосподарська праця»** (8-10 класи, видавництво «Ліга», 2009); **«Килимарство»** (9-10 класи, «Ліга», 2009); **«Будівельна справа»** (8-10 класи, «Ліга», 2009).

Діти з інтелектуальними порушеннями у освітньому процесі не використовують літературу для загальноосвітніх навчальних закладах, тому забезпечення їх спеціальною навчальною літературою є вкрай важливим. Проблемою цього переліку для дітей з інтелектуальними порушеннями є те, що він не охоплює всіх навчальних предметів, а також відсутні видання для 11 класу.

Для дітей з порушенням мовлення

«Буквар» (1 клас, видавництво «Либідь», 2016), **«Логопедичний альбом»** (1-4 класи, «Запоріжжя ЛПІС ЛТД», 2018), **«Українська мова»** (2-4 класи, 2017 та 2018 рр.).

Спеціальні заклади, окрім вище зазначених навчальних видань, використовують також видання, рекомендовані МОН для загальноосвітніх закладів у 2019/2020 році [26].

Діти з порушенням опорно-рухового апарату навчаються за підручниками, рекомендованими МОН для загальноосвітніх закладів у 2019/2020 році, а педагоги можуть самотужки корегувати навчальний процес відповідно до індивідуальних особливостей і потреб учнів [26].

1.3.3. Видавництва та автура навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами

Єдиним спеціалізованим видавництвом, що здійснює підготовку та випуск видань для дітей з особливими освітніми потребами в Україні є Державне спеціалізоване видавництво (ДСВ) «Освіта», власником якого є МОН. Видавництво засноване у 1998 році у Києві. Воно видає великий масив навчальних видань для дітей з порушеннями зору та для сліпих дітей. Всього у переліку 2019/2020 року є двадцять одне навчальне видання ДСВ «Освіта».

Велика частка випуску навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами належить видавництвам «Освіта», «Либідь», «Антологія» та «Інкунабула».

Видавничий дім «Освіта» займає провідне місце у виданні навчальної літератури в Україні та важливе місце у виданні навчальної літератури, зокрема для дітей з порушеннями зору та інтелектуальними порушеннями. У цьому видавництві вийшло тридцять п'ять найменувань видань шрифтом Брайля та шість видань для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Видавництво «Либідь» у виданні навчальних видань охоплює всі категорії дітей з особливими освітніми потребами. Зі ста п'ятдесяти видань, що є у переліку, воно видало п'ятдесят шість. Також «Либідь» є першим і поки що єдиним видавництвом в Україні, що випускає навчальні видання для дітей з порушеннями мовлення; навчальні посібники для дітей з особливими потребами видає поки що тільки видавництво «Либідь».

Видавництво «Антологія» бере активну участь у створенні навчальних видань для сліпих дітей шрифтом Брайля. Із переліку їхніх — вісімнадцять найменувань.

Десять найменувань навчальних видань для 2019/2020 навчального року належать видавництву «Інкунабула», з яких шість — для дітей з порушеннями слуху та чотири — для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Також варто відзначити видавництва «Букрек», якому належать шість підручників для дітей з інтелектуальними порушеннями і два підручники для дітей з затримкою психічного розвитку, та видавництво «Богдана», якому належать п'ять підручників для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Невелику частину навчальних видань для дітей із особливими освітніми потребами видають такі видавництва: «Астон» — чотири видання для дітей з зоровими порушеннями; «Грамота» — три видання для дітей з зоровими порушеннями; «ГЕНЕЗА» — два видання для дітей зоровими порушеннями; «Оріон» — два видання для дітей із зоровими порушеннями; «Ранок» — два видання для дітей з зоровими порушеннями; «Проза» — два видання для дітей з інтелектуальними порушеннями; «Світоч» — одне видання для дітей з зоровими порушеннями, «Сиція» — одне видання для дітей з зоровими порушеннями, «Благовіст» — одне видання для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Щодо автури навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами, можна сказати наступне.

Автори навчальних видань для дітей зі слуховими порушеннями (Борщевська Л. В., Дрот О. А., Кульбіда С. В., Фомічова Л. І., Котова В. Л., Гриценко Є. С., Несен Г. М) — це сурдопедагоги, педагоги-лінгвісти.

Навчальні видання для дітей із зоровими порушеннями належать здебільшого авторам підручників для загальноосвітніх навчальних закладів (Турченко Ф. Г., Пономарьов К. І., Пономарьова К. І., Савченко О. Я., Кучеренко М. Є.), адаптованих під особливості дітей: для дітей зі зниженим зором збільшують шрифт, а підручники для сліпих дітей друкують шрифтом Брайля.

Написанням навчальних видань для дітей з затримкою психологічного розвитку займаються психологи-педагоги (Прохоренко Л. І., Фесенко В. Г.).

Авторами навчальних видань для дітей з інтелектуальними потребами є педагоги (Гладченко І. В., Чеботарьова О. В., Трикоз С. В., Вавіна Л. С., Кравець Н. П., Дмитрієва М. В., Королько Н. І.).

Створенням навчальних видань для дітей з мовними порушеннями займаються педагоги, що спеціалізуються на інклюзивній освіті (Колупаєва А. А., Савченко М. А.) та педагоги-логопеди (Данілавіюче Е. А., Трофименко Л. І., Грибань Г. В.).

РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА РЕДАГУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Вимоги до змісту навчальних видань

Перш за все навчальні видання для дітей з особливими освітніми потребами повинні відповідати загальним вимогам до навчальних видань, за якими навчаються учні звичайних шкіл, а також враховувати психофізіологічні особливості розвитку дітей. Це повинно відображатися у змісті, структурі, композиції, мовному оформленні, художньому та поліграфічному виконанні.

«Зміст підручника має відповідати державним стандартам освіти та повністю розкривати навчальну програму з конкретного предмета» [32, с. 2]. Він повинен відповідати таким принципам:

— **«науковості»** — «наведені в навчальному виданні факти повинні бути науково перевірені та відповідати рівню розвитку дитини» [32, с. 3].

Терміни у навчальному виданні повинні керуватися принципом однозначності — одному терміну має відповідати лише одне значення. Якщо є потреба використати інший термін, то він повинен максимально точно відповідати за значенням попередньому. Кожен новий термін повинен пояснюватися, посилаючись на сучасні фахові джерела. Зміст підручника має бути цікавим для учнів, не надто деталізованим і не переобтяженим фактами;

— **систематичності та послідовності** — «матеріал навчального видання повинен подавати інформацію послідовно, повинен бути перехід від нищого ступеня учіння до вищого, мають бути враховані міжпредметні зв'язки та співвідношення між поняттями під час вивчення теми» [32, с. 3].

— **доступності** — «зміст підручника має відповідати віковим та психологічним особливостям учнів й бути спрямованим на зону найближчого розвитку. Вимога доступності змістового наповнення підручника означає відповідність його рівню розвитку учнів, їхній попередній загальноосвітній підготовці і життєвому досвіду. Рівень доступності має бути таким, щоб учень міг успішно користуватися підручником для самостійного навчання» [30, с. 4];

– **зв'язку навчання з життям** — «матеріал навчального видання має враховувати життєвий досвід, розкривати практичну значущість знань, завдання мають бути дібрані з повсякденного життя й мати повсякденну спрямованість» [32, с. 3].

– **свідомості й активності учнів** — «у навчальному виданні передбачається роз'яснення мети й завдання навчального предмета, вправи на систематичне повторення засвоєних знань, варіативність та диференціація матеріалу відповідно до навчальних можливостей учнів» [32, с. 3].

– **наочності** — «відповідно до змісту навчальне видання має бути наповнене сучасним ілюстративним матеріалом (таблицями, фотографіями, схемами, малюнками тощо)» [32, с. 3].

– **міцності засвоєння знань, умінь та навичок** — «у навчальному виданні мають бути завдання на повторення засвоєного матеріалу за темами й структурними змістовими частинами, новий матеріал має подаватися на основі вивченого, мають бути завдання на самостійне опрацювання» [32, с. 3].

У наказі Міністерства освіти і науки України щодо проведення експертами експертиз електронних версій проектів підручників йдеться про те, що «провідною вимогою до сучасного підручника є посилення його розвивального впливу на особистість учня, що здійснюється в таких напрямках: розвиток психічних процесів (уміння слухати, бачити, відчувати), формування загально навчальних вмінь та навичок (планувати навчальні дії, працювати з підручником, аналізувати і порівнювати, узагальнювати, міркувати тощо), розвиток творчих здібностей» [31, с. 2].

У навчальній літературі не дозволяється використання цитат без посилання на джерела, які повинні бути подані у бібліографічному списку. Також дозволяється використання лише тих даних, які можна використовувати у вільному доступі для навчальних видань.

«Спрямованість підручника на розвиток критичного мислення, у тому числі вміння аналізувати інформацію, формувати власні судження, логічні умовиводи,

проводити рефлексію, самооцінку, посилюють його потенціал щодо формування ключових компетентностей» [31, с. 2].

Як йдеться у Наказі «Про затвердження інструктивно-методичних матеріалів щодо підготовки підручників і посібників для дітей з особливими потребами» [32] недопустимими є будь-які прояви дискримінації за захищеними ознаками у текстовому та позатекстовому матеріалі, зокрема за расою, політичними, релігійними чи іншими переконаннями, кольором шкіри, статтю, мовою, віком, етнічним чи соціальним походженням тощо.

«Уміщений у навчальному виданні матеріал має бути насамперед корекційно-компенсаторного спрямування, завдяки чому у дітей формуються навички пізнавальної діяльності, розвиваються уміння аналізувати й узагальнювати, розвивається мовлення в цілому. Це створює умови для свідомого засвоєння навчального матеріалу» [32, с. 8].

Дібраний у підручнику матеріал повинен передбачати індивідуальне, колективне навчання та навчання під керівництвом вчителя. Ще з першого класу підручник повинен містити такі завдання, що сприяють розвитку в учнів навичок самостійної роботи, а також співпраці з однокласниками.

«Тексти підручника мають поєднувати ознаки наукового і науково-популярного стилів, містити інформаційний та емоційно-ціннісний компоненти змісту. Важливою є діалогічність текстів підручника, побудова їх у формі бесіди з учнем, наявність звернень до читача, риторичних запитань тощо, що сприяє залученню школярів до активної роботи з навчальним матеріалом і спонукає до власних суджень, висновків, міркувань тощо. При цьому слід звертати увагу на використання можливостей навчального змісту для позитивного впливу на формування почуття патріотизму, національної самосвідомості, інших моральних якостей особистості, її поглядів, переконань, гуманістичних цінностей, життєвих пріоритетів» [30, с. 3].

Важливим при підготовці видань для дітей з інтелектуальними порушеннями є акцент на змісті, адже ця складова навчального видання буде визначною для їхнього розвитку.

«Обмеженість життєвого досвіду, низький рівень сприймання, недорозвиток мовлення та мислення таких учнів вимагають структурної простоти знань. Об'єм навчального матеріалу, кількість нових понять і термінів, висновків і правил мають чітко відповідати психофізичним особливостям учнів, забезпечуючи тісний зв'язок теорії з практикою» [32, с. 6].

Діти з інтелектуальними порушеннями мають переважно наочний характер мислення, тому у навчальних виданнях повинні бути вміщені приклади з реального життя, які будуть сприяти кращому розумінню навколишнього світу.

Окрім цього «у підручниках та посібниках не допускаються абстрактні та мультиплікаційні зображення, оскільки можливе викривлене розуміння їхнього змісту учнями. Незначна продуктивність сприймання та засвоєння, нестійка пам'ять дітей з інтелектуальними порушеннями вимагають великого обсягу на повторення та засвоєння вивченого. Незрозумілі слова, нові поняття й терміни обов'язково пояснюються в словнику в кінці кожної теми» [32, с. 6].

У дітей з інтелектуальними порушеннями коротка фаза продуктивної роботи. Вони не можуть швидко переключатися з одного виду діяльності на інший, тому методичний матеріал навчального видання не можна переобтяжувати різного роду завданнями. «Завдання, які уміщені у підручнику, повинні передбачати різні форми організації діяльності: індивідуальну, групову, фронтальну. Завдяки такій різноманітності діти привчаються діти привчаються до співпраці один з одним, у них формуються навичок комунікації» [32, с. 6].

Для учнів зі інтелектуальними порушеннями важливим є формування діяльнісних умінь. Вони повинні поетапно вчитися самостійної роботи в спеціально створених учителем ситуаціях, поступово переходячи від допомоги вчителя до самостійного оволодіння видом діяльності.

Також важливо звернути увагу на зміст навчальних видань для дітей зі слуховими порушеннями.

У підручнику повинні бути відображені основні вимоги до спеціального навчання глухих дітей: комунікативна спрямованість завдань, зв'язок з

предметно-практичною діяльністю, здійснення внутрішньо предметних і міжпредметних зв'язків.

Методичний апарат підручника має бути спрямований на розвиток інтересу глухих учнів до досліджуваного матеріалу, їх творчої активності, теоретичних і практичних навичок, на формування основних прийомів розумової діяльності і умінь застосовувати отримані знання на практиці. Методичний апарат підручника передбачає наявність прикладів, пояснень, зразків виконання завдань для організації класної і домашньої навчальної роботи, матеріал для закріплення і повторення, а також для самостійної роботи учнів.

Ілюстрації підручника сприяють конкретизації викладу, розуміння глухими учнями загального змісту тексту, розкриття послідовності подій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Вони дають наочну інформацію, посилюють емоційний вплив навчального матеріалу. Ілюстрації підручника сприяють розумінню глухими учнями значення окремих слів і виразів, послідовності подій, розкриття змісту, його доповнення і конкретизації.

«Апарат орієнтування (передмова, зміст, сигнали-символи для позначення структурних елементів книги, покажчики, виноски, посилання) вчить глухих школярів вмінно виділяти головне, сприяє розвитку вмінь самостійно працювати з підручником, забезпечує підготовку до самостійного набуття знань» [51, с. 248].

Отже, при формуванні змісту навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами потрібно дотримуватися загальних вимог та враховувати особливості сприймання матеріалу кожною категорією.

2.2. Вимоги до структури та композиції

Важливою ознакою гарантування якості навчального підручника є його доречна структура. Для цього типу видання дидактично виправданим повинен бути розподіл змісту за розділами, параграфами, пунктами тощо.

Розділи повинні розташовуватися логічно і послідовно, їхні розміри повинні бути сумірними. Найкращий спосіб угруповання навчального матеріалу — тематичний, поєднуючи декілька близьких за змістом тем. «Кожен розділ має

містити систему різних видів діяльності, характерними ознаками якої є дидактично доцільне чергування цих видів діяльності, їх спрямованість на гармонійний розвиток різних умінь та навичок (пізнавальних, життєвих, практичних тощо) та методична виваженість інструкцій, вказівок щодо виконання завдань» [32, с. 8] .

До структури підручника мають входити:

- **передмова (звернення до учнів)** — це коротка стаття, яка повинна відповідати таким основним вимогам: «характеризувати роль і значення дисципліни (виду занять) у підготовці майбутнього фахівця, окреслити місце дисципліни (її частин) серед інших дисциплін, містити формулювання основних завдань, що стоять перед студентом при вивченні навчальної дисципліни. Обсяг передмови — 0,1-0,2 авт. арк.» [48, с. 15].

- **вступ** — перша глава (розділ), де пояснюються узагальнені властивості навчального предмета. Вступ є структурною частиною основного тексту.

- **зміст** — покажчик рубрик підручника із зазначенням сторінок, на яких розміщено ці рубрики. Заголовки змісту повинні точно повторювати заголовки у тексті, щоб не заплутувати читача. Скорочувати заголовки у змісті або давати їх у відмінній формі порівняно із заголовками у тексті не дозволено. «Позначення ступенів прийнятої рубрикації (частина, розділ, параграф та їх порядкові номери) пишуться в один рядок з відповідними заголовками і відділяються від них крапкою. Всі заголовки у змісті починаються з великої літери без крапки на кінці. Останнє слово кожного заголовка з'єднують крапками з відповідним номером сторінки у правому стовпчику змісту» [48, с. 15].

- **основний текст** — «структурований, систематизований, дидактично й методично сформований навчальний матеріал, що чітко, науково, логічно, доступно та об'єктивно викладається на сторінках підручника. Структурування навчального матеріалу має бути таким, щоб передати учням певну інформацію,

навчити самостійно користуватися підручником, викликати інтерес до предмета, який вивчається».

Загальні вимоги до основного тексту:

а) зміст навчальної книги повинен відповідати програмі дисципліни або її частині;

б) навчальні цілі конкретного розділу (підрозділу) подаються на початку його викладу (вони визначають, яких навичок та умінь повинен набути студент у результаті вивчення розділу);

в) наприкінці кожного розділу подається узагальнений огляд (висновок);

г) підручники та навчальні посібники повинні містити систему діагностики засвоєння навчального матеріалу (тести, завдання, що передбачають розв'язання проблемних ситуацій, контрольні питання, приклади розв'язку типових задач, перелік задач для самостійного розв'язку тощо);

д) якщо з певної дисципліни існують підручники, то навчальні посібники створюють на основі нових методичних підходів для доповнення або заміни частини підручника, не допускаючи його дублювання;

— **виокремлений текст (правила, фрази, окремі слова, букви, знаки)** — частина тексту, зі зміненням порівняно з прийнятим для цього тексту поліграфічним оформленням з метою привернути увагу.

— **додатковий текст (запитання, практичні завдання, таблиці, примітки, додатки)** — має довідково-пояснювальний характер і супроводжує основний текст (обсяг на сторінці не перевищує 2000 знаків).

— **ілюстрації (малюнки, фото, графіки, схеми, карти тощо)** — зображення, що доповнюють або пояснюють текст. Вибір ілюстрації має обов'язково враховувати особливості кожної категорії дітей з особливими освітніми потребами й залежить від мети, яку ставить перед собою автор.

Умовою осмислення будь-якого тексту як цілісного об'єкта, можна вважати виділення й розуміння кожного з його структурних елементів, що є самостійними та завершеними. Розмежування у свідомості елементів композиційної структури тексту завжди несе певне смислове навантаження.

Суттєве значення для цього процесу має кожна з композиційно-мовленнєвих форм (опис, розповідь, міркування та його різновиди — пояснення, доказ, обґрунтування), що можуть фігурувати в будь-якому тексті. Як і весь текст загалом, вони мають у своїй композиційній структурі вступ, основну частину та кінцівку. Ці форми відіграють роль орієнтирів, на основі яких виконуються важливі для розуміння перцептивно-осмислювальні дії.

Наступним елементом структури тексту є абзац. Він має особливу структурно-семантичну організацію, що проявляється в таких елементах, як зачин, середня частина (розвиток теми) й завершення. Усі частини абзацу виконують одне завдання — утворюють тематичний ланцюжок, реалізуючи мікротему даної частини тексту. Ознаки абзацу є орієнтирами для осмислення окремих інформаційних повідомлень. Одне речення в кожному абзаці має бути смисловим центром, а решта — уточнювати, поглиблювати його, при цьому функція останнього речення залежить від композиційно-тематичної частини, мікротексту. Так, у зачині — це презентація теми мікротексту, у середній частині — її розкриття, а кінцівка — являє собою підсумок теми.

«Композиція, синтаксичний лад, системність використання термінів, прийоми подання матеріалу — це чинники, що сприяють донесенню до читача певної інформації, вчать його свідомо користуватися текстом, захоплюватись самим процесом читання» [48, с. 10].

Правильне структурування є дуже важливим для навчальних видань, що написані шрифтом Брайля, які, як правило, складаються з двох і більше частин (книжок). «На початку кожної частини підручника, надрукованого шрифтом Брайля, мають подаватися умовні позначення (якщо є), оскільки під час вивчення певного матеріалу діти користуються якоюсь конкретною частиною (книгою), а не підручником у цілому. Завдання до вправ, параграфів, тем тощо для полегшення сприймання незрячих учнів краще групувати блоками, наприклад, усі завдання вправи розмішувати перед вправою або усі запитання і завдання до теми — після відповідного розділу, параграфа тощо. Проте варто пам'ятати важливу річ: людина, яка адаптує та редагує навчальний підручник, не може кардинально

змінювати чи порушувати його авторську структуру. Тому завдання можна подавати за логічним принципом, наприклад завдання, які потрібно виконати першочергово, залишати перед вправою, а додаткові завдання подавати після вправи» [38, с. 42].

Отже, структура навчального видання для дітей з особливими освітніми потребами включає в себе всі основні елементи навчальних видань, адаптовані під особливості дітей.

2.3. Вимоги до мови та стилю

«Культура мови навчальних видань полягає в неухильному дотриманні лексичних, граматичних, орфографічних, стилістичних, фразеологічних норм літературної мови, передбачає застосування інших мовних закономірностей» [48, с. 7].

«Мова підручника повинна бути науково вираженою, точною, простою, живою і зрозумілою для учнів, відповідати нормам української або іноземної мови. Цього досягають чіткістю побудови тексту, очевидністю логічних зв'язків між його частинами, доступністю лексичного наповнення, у тому числі уживання термінів» [6, с. 9].

У методичних рекомендаціях щодо підготовки навчальних видань [6] зазначається, що «тексти у навчальному виданні мають бути написані у науково-навчальному підстилі наукового стилю і носити не лише інформаційний, а й емоційно-ціннісний компоненти змісту, мотивувати учнів до читання. Важливим є діалогізація освітнього процесу на всіх етапах уроку, що здійснюється засобами комплексних вправ і завдань до текстів, спонуканням учнів до роздумів; практикування на кожному уроці різних видів бесіди; заохочування учнів до постановки запитань один одному» [6, с. 9].

Загальні вимоги до мови навчальних видань:

— **правильність мови** — це «відповідність прийнятим орфоепічним, орфографічним, граматичним, лексичним нормам. Правильність являє собою основну комунікативну якість мови» [48, с. 7-8];

— **чиста мова** «не містить діалектизмів, варваризмів, жаргонізмів, а також слів-паразитів, просторічних, вульгарних, калькованих з інших мов» [48, с. 7-8];

— **ясність** — це «доступність мови для розуміння під час читання тексту. Ця ознака забезпечує адекватне сприйняття тексту без особливих зусиль завдяки орієнтації на рівень пізнавальних можливостей та вікових особливостей тих, хто навчається. Неясність може бути наслідком порушення норм літературної мови, перенасиченості матеріалу термінами, ускладненням синтаксису, неоднозначністю трактування понять» [48, с. 7-8];

— **точність** — «забезпечується відповідністю висловлювань автора його думкам, адекватною співвіднесеністю описаного, вжитих слів або синтаксичних конструкцій з дійсністю» [48, с. 7-8]. Точності мовлення можна досягти такими засобами:

- ♦ правильним слововживанням;
- ♦ умінням вибрати найбільш точний мовний варіант, зокрема потрібне слово із синонімічного ряду;

- ♦ чітким розмежуванням змісту багатозначних слів».

— **логічність** мови «полягає у виваженості змістових зв'язків між словами і реченнями в тексті» [48, с. 7-8]. Основні умови логічності такі:

- ♦ несуперечливість поєднання слів;
- ♦ правильний порядок слів;
- ♦ правильний зв'язок окремих висловлювань у тексті;
- ♦ позначення переходів від однієї думки до іншої;
- ♦ чіткість й достатність аргументації;
- ♦ об'єктивність відображення фактів дійсності та їх зв'язків і відношень (між загальним та одиничним, причиною і наслідком, подібністю і відмінністю, змістом і формою).

— **виразність мови** — це «особливості її структури, що викликають і підтримують інтерес читача. Лексичними засобами виразності є емоційно забарвлені слова і вирази, епітети, метафори, порівняння тощо. Емоційний вплив

підсилюють фразеологізми, прислів'я, приказки, крилаті вислови. Інформаційна (понятійна) виразність мови досягається логічністю та фактологічністю, що досягається доказовістю й аргументованістю» [48, с. 7-8];

— **лаконічність мови** передбачає «уникнення багатослів'я, розтягнутості, довгих речень, їх складної конструкції, повторюваності, другорядності тощо» [48, с. 7-8];

— **багатство мови** — це «використання великої кількості мовних одиниць (слів, словосполучень, речень). Існує прямий зв'язок між поняттями багатства і різноманітності мови. Лексичне багатство мови виявляється в здатності вдало використовувати її синонімічні ресурси» [48, с. 7-8].

Вимоги до слововживання в навчальній літературі для дітей з особливими потребами:

- «використовувати слова, які легко зрозуміти й які учні добре знають;
- не вживати складних слів;
- наводити приклади та пояснення;
- використовувати одні й ті ж самі слова для пояснення одного й того ж явища впродовж тексту;
- уникати складних думок, зокрема у вигляді метафор;
- не вживати слів іншомовного походження, які не відомі учням;
- не використовувати ініціалів;
- замість процентів та багатоцифрових чисел, які важко зрозуміти, слід вживати для пояснення слова “мало”, “багато”» [32, с. 7].

Вимоги до побудови речень:

- «завжди використовувати прості речення;
- звертаючись до учнів, використовувати особові займенники — “ви”, “ти”;
- вживати, по можливості, речення, що мотивують правильну поведінку, як необхідно поводитися, уникаючи тих, котрі фіксують увагу на негативних явищах, на тому, що робити не можна» [32, с. 7].

Мовне оформлення особливо важливе при написанні навчальних видань для дітей з інтелектуальними порушеннями, з порушеннями слуху і мовленнєвими порушеннями

«Друковану інформацію, яку легко зрозуміти дітям з інтелектуальними порушеннями, називають інформацією, поданою “спрощеною мовою”» [32, с. 6].

Використання принципів «спрощеної мови» під час написання підручників та посібників підвищить ефективність розуміння учнями з особливими освітніми потребами різних типів інформаційних повідомлень.

Вимоги до тексту, написаного «спрощеною мовою»:

- «подавати великі обсяги інформації частинами;
- не використовувати фон для основного тексту;
- використовувати шрифти, які просто й чітко читаються (без зарубок) і в яких між літерами є проміжки;

- обмежене використання курсиву;
- не писати слова великими літерами;
- дотримуватися одного стилю написання тексту;
- пояснювати складні або маловживані слова в тексті;
- обмежувати вживання займенників, називати предмети іменниками;
- не використовувати приміток;
- дотримуватися простої пунктуації» [32, с. 6]. “”
- При написанні навчальних видань для дітей із слуховими порушеннями слід дотримуватися таких вимог:

- «наявність пропедевтичних або додаткових розділів;
- наявність засобів корекції сенсомоторного та інтелектуального розвитку;
- комунікативна спрямованість завдань;
- завдання і вправи для розвитку навичок предметнопрактичної діяльності;
- особливе мовне оформлення;

- простота (але не спрощеність) і особливо сувора логічність подачі матеріалу;
- орієнтація тексту на вже накопичений словниковий запас,
- уникнення зловживання синонімами; особливо ретельне пояснення нових слів-термінів і поступовість запровадження додаткових;
- переважно індуктивний виклад матеріал» [36].

Особливості розвитку мовлення у дітей з порушенням слуху:

- «ступінь глухоти у дітей впливає на накопичення понять жестовою мовою, що позначається на запасі жестівника і словника (пасивного — дитина знає, але не застосовує самостійно, активного — застосовує в комунікації);
- комунікативне оточення (батьки з порушенням слуху або чуючі батьки, учителі, вихователі);
- ранній мовний і мовленнєвий розвиток у формах: слухового сприймання та усного мовлення (діти зі зниженим слухом); слухо-зоровібраційного сприймання та усного мовлення (глухі діти); візуального наочного та жестового сприймання; тотальної комунікації (використання всіх видів комунікації); жестового мовлення — природного; двомовного сприймання» [32, с. 8].

«Дитина зазвичай приходить до школи без сформованої бази понять словесною мовою, яку починають формувати на лексичному, фонетичному, граматичному, синтаксичному рівнях, паралельно коригуючи артикуляційні, голосоутворювальні, тембральні, слухові, вібраційні, складоутворювальні навички, які дитина з нормальним слухом уже засвоїла та використовує автоматично. Це спонукує в підручниках і посібниках для дітей зі слуховими порушеннями особливу увагу приділяти формуванню та розвитку слухового досвіду» [32, с. 9].

Діти зі слуховими порушеннями вимагають чіткого тлумачення слів — вони повинні мати конкретне, а не абстрактне значення. Також, для глухих дітей поруч зі словесним поясненням значення слова необхідно використовувати жестову мову.

Навчальні видання для кожної з категорій дітей з особливими потребами мають свої специфічні особливості. Усі їхні елементи повинні враховувати вид порушень учнів, а також вік і можливості корегування цих порушень.

Основні вимоги до навчальних видань з порушеннями мовлення:

- «мінімалізація використання слів у переносному значенні, метафор;
- використання лише простих речень;
- дотримання у реченнях прямого порядку слів;
- використання завдань, що передбачають усну відповідь, розповідь, діалог;
- використання пояснень, тобто коментарів, в яких розкриваються приховані від безпосереднього сприйняття суттєві ознаки, зв'язки, відносини;
- використання завдань, що передбачають письмове виконання;
- використання засобів акцентації уваги на звуках у слові, які важко вимовляються дітьми з порушенням мовлення;
- використання принципу систематичності» [2].

Отже, при аналізі мови та стилю навчального видання слід особливу увагу звертати на категорії дітей, для яких мовне оформлення є ключовим елементом у їхньому розвитку.

2.4. Вимоги до художнього оформлення та поліграфічного виконання

Під час виготовлення навчальних видань користуються «Гігієнічними вимогами до друкованої продукції для дітей» [33]. Ці вимоги базуються на поділі дітей на чотири групи:

- *«перша група* — видання для дітей дошкільного віку (до 6 років);
- *друга група* — видання для дітей молодшого шкільного віку (6–10 років включно), учнів початкових класів;
- *третья група* — видання для дітей середнього шкільного віку (11–14 років включно), учнів V–VIII класів;

— *четверта група* — видання для дітей старшого шкільного віку, підлітків (15–18 років включно), учнів IX–XII класів» [33, с. 4].

Загальні гігієнічні вимоги до навчальних видань:

— «якщо за читацькою адресою видання розраховане на дві або більше вікові категорії, його слід оформляти згідно з вимогами для молодшої з указаних груп;

— друкувати видання способом глибокого друку заборонено. Не дозволяється друкувати видання для першої та другої вікових груп способом високого друку з використанням форм, які містять сплав на основі свинцю;

— скріплювати книжковий блок шиттям наопашки заборонено у палітурках та в обкладинках з товщиною блоку більше 10 мм;

— забороняється друкувати текст на кольоровому, сірому фоні та ділянках, де розташовані багатоколірні ілюстрації оптичною густиною більше 0,3;

— обов'язковий мінімальний розмір двох корінцевих полів на суміжних сторінках для всіх видів видань не менше 26 мм, при цьому розмір корінцевого, верхнього, зовнішнього, нижнього полів повинен бути не менше 10 мм. На полях дозволяється, крім корінцевого, розміщувати умовні позначення завдань, наочні зображення, текст обсягом не більше 50 знаків на відстані не менше 5 мм від полоси;

— заборонено використовувати в підручниках та навчальних посібниках для всіх вікових груп:

а) для основного та додаткового тексту виворітний шрифт; кольорові фарби; кольорові фарби на кольоровому фоні;

б) для виокремленого тексту — виворітний шрифт та кольорові фарби на кольоровому фоні;

в) кольоровий та сірий фон у робочих зошитах, прописах на ділянках, передбачених для письма;

г) розміщувати текст на трьох та більше шпальтах;

д) скріплення блоку шиттям наопашки, безшовне клейове скріплення блоку.

– у виданнях, функціонально призначених для розфарбування, лінія малюнка повинна бути товщиною не менше 2 пунктів, мінімальний окремий елемент малюнка повинен бути не менше 5 мм;

– забороняється застосування у виданнях для всіх вікових груп шрифтів вузького накреслення, крім заголовків;

– у виданнях для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку пробіл між словами повинен бути не менше кегля шрифту тексту;

– забороняється застосування у навчальних виданнях для всіх вікових груп медієвальних шрифтів [33, с. 4].

Під час виготовлення підручників для дітей з особливими освітніми потребами необхідно дотримуватися гігієнічних вимог: «довжини рядка тексту, збільшення інтерліньяжу, гарнітури тексту залежно від кегля шрифту видання тощо» [33, с. 1]. Ящо випускається із застосуванням шрифтів на кириличній чи латинській графічній основі, мають відповідати вимогам, що наведені у таблиці 1 (крім видань шрифтом Брайля) [33, с. 1]:

Таблиця 1. Гігієнічні вимоги до навчальних видань
для дітей з особливими освітніми потребами [33]

Кегль шрифту, пункти, не менше	Збільшення інтерліньяжу, пункти, не менше	Довжина рядка тексту, мм	Характеристика шрифту		
			група	місткість, зн./кв., не більше	накреслення вічка
I – IV класи навчання					
20 – 18* 18 – 14 36***	4	90 – 171	рублені	5,2 (5,7)**	нормальне або широке світле пряме
I – XII класи навчання					
18 – 16* 14 – 12	4	63 – 153	рублені	7,7 (8,5)**	нормальне або широке світле пряме
*для дітей зі зниженим зором ** для шрифту на латинській графічній основі *** для окремих літер у Букварі					

На всі поліграфічні матеріали, що використовують для виготовлення навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами, має бути позитивний висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи щодо їхньої безпеки для здоров'я дітей. «Показники якості імпортованих поліграфічних матеріалів мають бути не нижчими від вимог, установлених у вітчизняних нормативних документах» [33, с. 2].

Маса одного примірника навчального видання для дітей з особливими освітніми потребами, окрім підручників та посібників виготовлених шрифтом Брайля має не перевищувати:

- «для 1–2 класів — 300 грам;
- для 3–4 класів — 350 грам;
- для 5–6 класів — 450 грам;
- для 7–10 — 500 грам;
- для 11–12 — 600 грам» [32, с. 2].

Дозволяється збільшувати масу видання не більше, ніж на 20 %. Не можна випускати однією книгою навчальне видання, призначене для кількох класів.

Не дозволяється використовувати у підручниках та посібниках для дітей з особливими освітніми потребами:

- «для відтворення основного та додаткового тексту — виворітний шрифт, кольорові фарби; кольорові фарби на кольоровому фоні;
- для відтворення виокремленого тексту — виворітний шрифт, кольорові фарби на кольоровому фоні;
- групи шрифтів вузького накреслення, медієвальні шрифти;
- папір газетний, папір високоглянцевий, папір із білістю не менше 70 % та більше ніж 90 %;
- не зшивне скріплення блоків» [32, с. 2].

«Палітурка навчального видання повинна бути міцною, з гладенькою поверхнею, з матеріалу, що мінімально забруднюється під час користування.

Можливе використання палітурки або обкладинки з поверхневим покриттям (пресування плівкою)» [32, с. 2].

Формати навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами рекомендують використовувати такі: 70x100/16; 84x108/16; 60x90/8 [32, с. 2].

«Ширина верхнього, нижнього та зовнішнього полів на сторінці навчального видання для дітей з особливими потребами (окрім видань для сліпих дітей) має бути не меншою ніж 10 мм, а корінцевого поля — не менша ніж 13 мм» [32, с. 2].

«Учні з порушенням зору навчаються за підручниками та посібниками для закладів загальної середньої освіти, які набрали найвищий результат у конкурсному відборі проектів підручників для відповідного класу і адаптуються до психофізичних особливостей сприймання дітей з порушеннями зору» [32, с. 8].

«Учні зі зниженим зором мають низький ступінь сприймання кольорових, контурних та силуетних зображень. Найкраще діти сприймають кольорові малюнки, оскільки колір, на доповнення до форми, є важливою інформаційною ознакою. Значно складніше вони орієнтуються в контурних та силуетних зображеннях. Чим складніша форма предмета і менш наближена до геометричних фігур, тим важче учню зі зниженим зором упізнати зображений предмет. Успішність упізнання контурних зображень залежить від чіткості, контрастності та товщини лінії» [32, с. 10].

Для учнів зі зниженим зором кегль шрифту основного тексту має становити не менше ніж 16-20 пунктів; шрифт має бути чітким без прикрас. «Не рекомендовано розміщувати надписи вертикально чи по колу. Найпоширенішими є помилки у сприйманні дітьми схожих елементів написання цифр: 5 і 9; 6 і 8. Саме тому, в зображенні цих цифр необхідно максимально увиразнювати особливості окремих елементів. Для забезпечення чіткого сприймання доцільно між текстом та кольоровими ілюстраціями робити проміжки не менше як 18 пунктів» [32, с. 10].

Складні зображення потрібно розчленовувати на окремі малюнки, які слідують один за одним. Поєднання червоного й зеленого, синього й зеленого кольорів є недопустимим у навчальних виданнях для дітей зі зниженим зором. Найкраще для дітей зі зниженим зором застосовувати контрастні кольори з чіткими контурами.

«Ширина ліній зображень — не менше як 1 мм, контрастність — 80-100 %. Мінімальний розмір зображення (його частини), що підлягає аналізу дітьми, становить від 3 до 15 мм, залежно від гостроти зору. Оптимальний матеріал — 7-10 мм» [32, с. 11]. Таблиці для дітей зі зниженим зором повинні містити максимум 3-5 стовпчиків. У схемах має бути не більше як 5 елементів, що вирізняються за формою, штрихуванням, кольором, формою, фактурою. Для зазначення напрямку необхідно використовувати лише суцільні стрілки. «Підкреслювати відмінність між стрілками можна за допомогою змінюючи їхньої товщини чи кольору. Адаптація підручників для сліпих дітей, що здійснюється за допомогою рельєфно-крапкового письма полягає у зміні завдань, які спрямовані на візуальне сприймання й тому не доступні для сприймання сліпими дітьми, заміні графічного матеріалу, який не сприймається на дотик, текстовими позначеннями, рельєфно-графічними зображеннями чи описовими конструкціями, застосуванні додаткових виділень та позначок у тексті (дужки, рамки)» [32, с. 11].

Вимоги до адаптації підручників для сліпих дітей:

- «якщо підручник і посібник складається більше ніж з двох частин, то умовні позначення подаються на початку кожної частини;
- графічні позначення замінюються текстовими або знаковими. Не слід переобтяжувати текст додатковими умовними позначеннями;
- оформлюючи зміст навчального видання, слід робити наскрізну нумерацію сторінок і не подавати інформацію окремими блоками;
- засобами виокремлення матеріалу можуть бути лінії, рамки, дужки, в які беруться правило чи інша потрібна інформація, котру необхідно запам'ятати;

- таблиці, що складаються більше ніж з трьох граф, подаються як текстова інформація з переформулюванням завдання для неї;
- завдання до тем, розділів, параграфів рекомендується нумерувати, оскільки чітка структуризація сприяє швидкому пошуку та виконанню завдань;
- не можна подавати завдання типу: “виділіть”, “позначте”, “вставте”, натомість треба давати завдання типу: “назвіть”, “розкажіть”, “подумайте”, “поясніть” тощо;
- завдання із зображеннями, зокрема фотографіями, які не можна відтворити рельєфно-крапковим шляхом, подаються описово або відкидаються;
- вірші, математичні приклади, будь-яка інша інформація (за винятком табличної) розміщується тільки на одній шпальті;
- усі заголовки пишуться з першої великої літери, що значно полегшує передачу тексту рельєфно-крапковим шляхом;
- не допускається вилучення дидактично важливої інформації, яка допоможе учневі зрозуміти правило, визначення, виконати завдання тощо;
- не можна вилучати з тексту зразки виконання завдань, вправ, текстові ілюстративні приклади, інформацію для порівняння [32, с. 11].

У підручниках для сліпих дітей, відтворених рельєфно-крапковим шрифтом (Брайля) параметри знаків (шести крапок) повинні бути такими (див. ДОДАТОК А): «висота знака — 7-7,5 мм; ширина знака — 4,5 мм. Максимальна відстань між: крапками в шестикрапці — 2 мм; знаками — 2 мм; рядками — 4 мм» [32, с. 3].

«Оптимальна кількість рядків на сторінці навчальних видань шрифтом Брайля — 25-28. Довжина кожного з них має становити 28-30 знаків. Це допомагає сліпим дітям повністю сприймати брайлівський шрифт пальцем і забезпечує формування дотикового сприймання букви в цілому» [32, с. 3]. «Під час читання сліпа дитина не має потреби нахилитися до книжки, а книжка має лежати на столі рівно в повністю розгорнутому положенні задля забезпечення можливості розпізнання рельєфно-крапкового шрифту пальцями обох рук. Тому в

підручниках для сліпих дітей розмір двох корінцевих полів на суміжних сторінках має становити 40-60 мм, при цьому розмір верхнього, нижнього і зовнішнього полів має становити не менше 15 мм [32, с. 3]».

«Враховуючи спосіб створення брайлівських знаків і тривалий термін використання підручників, виготовлення підручників слід здійснювати на папері з масою площі 1 м² не менше ніж 170 г, і скріпленням блоків прихованою металевією пружиною, що дає змогу в разі пошкодження сторінок робити їх термінову заміну» [32, с. 3].

Отже, навчальні видання для дітей з особливими потребами потребують особливого художнього оформлення і поліграфічного виконання, особливо це стосується видань для дітей з порушеннями зору, для виготовлення яких використовують особливі техніки.

РОЗДІЛ 3. РЕДАКТОРСЬКИЙ АНАЛІЗ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

3.1. Аналіз підручника «Фізика. 7 клас» авторів В. І. Бондар, І. В. Заєць для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями

Фізика. 7 клас : підручник для спец. загальноосвіт. навч. закл. для розумово відсталих дітей / В. І. Бондар, І. В. Заєць. Київ : Інкунабула, 2008. 160 с. [54].

Зміст підручника

Текстовий матеріал підручника для дітей з інтелектуальними порушеннями має містити достатню кількість конкретних прикладів з повсякденного життя. У цьому виданні ця вимога дотримана. Наприклад, у параграфі розповідається про молекулу речовини, а потім подається приклад: *«Найменша частина води — це молекула води. Найменша частина кухонної солі — молекула цієї солі, цукру — це молекула цукру і т. д.»* [54, с. 20]. Інший приклад — пояснення трьох агрегатних станів речовини: *«Узимку вода на поверхні річок і озер замерзає, перетворюючись у твердий стан — лід. Під льодом вода залишається рідкою. Тут одночасно існують два різні стани води — твердий (лід) і рідкий (вода). Існує й третій стан води — газоподібний: невидима водяна пара в навколишньому повітрі»* [54, с. 23].

Діти з інтелектуальними порушеннями не можуть засвоювати таку кількість матеріалу, як звичайні діти, тому інформацію у виданні поділено на максимально короткі параграфи, які займають в середньому 2,5-4 сторінки.

У підручнику відсутні абстрактні та мультиплікаційні зображення, бо вони негативно впливають на розуміння навколишнього світу учнями. Більшість зображень мають схематичний характер (див. рис. 3.1)

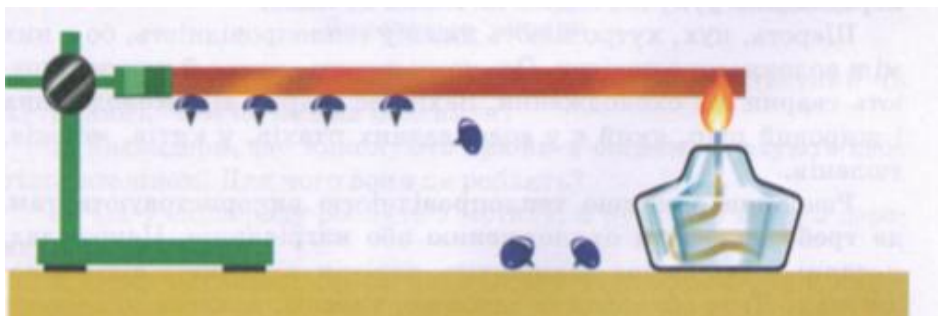
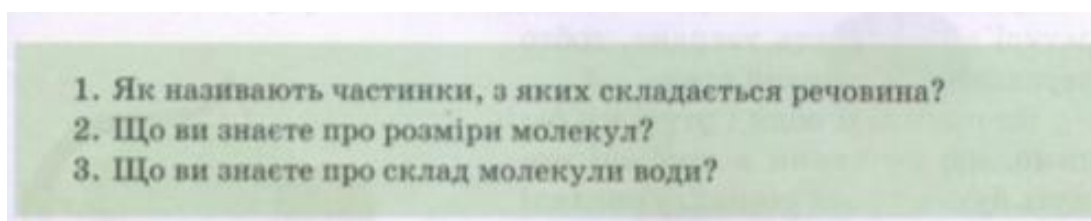

Рисунок 3.1. Схема теплопровідності

Хоча в підручнику немає словничка основних термінів після кожного розділу, він присутній в кінці видання (див. ДОДАТОК Б).

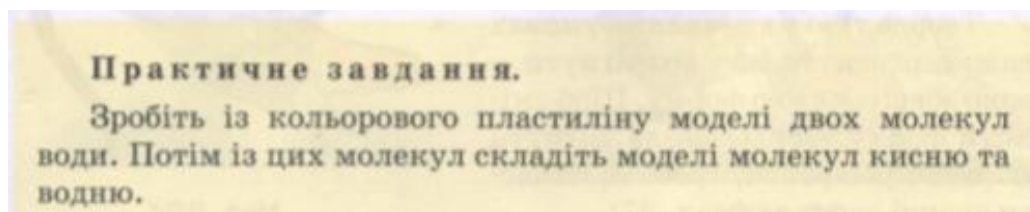
Навчання дітей з інтелектуальними порушеннями потребує великого обсягу завдань на повторення та засвоєння вивченого. У підручнику представлені такі типи завдань:

— запитання після параграфа (див. рис. 3.2). Всі запитання побудовані коротко, чітко і зрозуміло, без двозначності;

Рисунок 3.2. Запитання після параграфа

— практичні завдання після параграфа (див. рис. 3.3). Ці завдання є вкрай корисними для дітей з інтелектуальними порушеннями, бо розвивають не лише їх розумові, а й моторні здібності;

Рисунок 3.3. Практичне завдання після параграфа

— інколи зустрічається такий вид завдань, як «вправи». Наприклад: «Назвіть фізичні тіла, зображені на малюнках 9-20» [54, с. 12];

— лабораторні роботи після кожного розділу;

— завдання «Виконуємо вправи» після кожного розділу. Це блок вправ, у якому представлені різні види завдань: дати відповіді на запитання («У якому стані пробуває речовина, якщо тіло цієї речовини не зберігає ні форми, ні об'єму?»), визначити, чи правильне твердження («Тіло, яке складається з атомів, називається простим»), доповнити речення («Атоми однієї речовини — ..., а атоми різних речовин — ...»).

Завдань є достатньо для засвоєння навчального матеріалу учнями і він не переобтяжує підручник, адже діти з інтелектуальними порушеннями не можуть сприймати велику кількість інформації за раз.

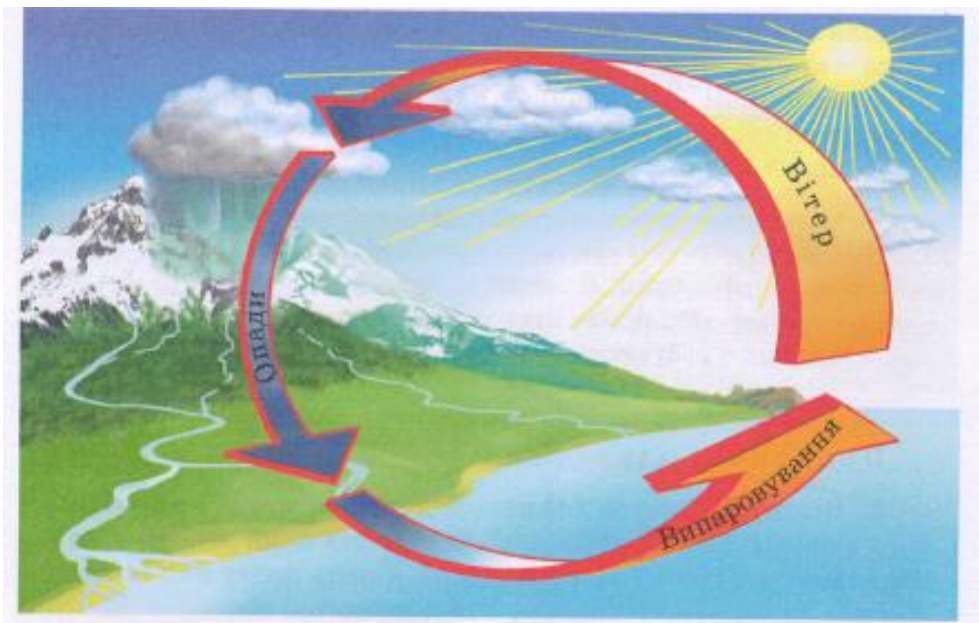
Характер уміщених у підручниках і посібниках завдань має забезпечити різноманітні форми організації роботи учнів, проте у цьому підручнику присутня тільки індивідуальна форма роботи учнів і зовсім немає завдань для групової.

Матеріал у підручнику подається послідовно, кожна наступна тема впливає з попередньої. Наприклад, у параграфі 23 йдеться про загальну характеристику металів, у параграфах 24–26 — про види металів, у наступних параграфах — про використання та особливості металів.

Велика увага в підручнику надається наочності, яка представлена ілюстраціями і схемами. У виданні їх велика кількість, що відповідає вимогам до видань для дітей з інтелектуальними порушеннями. Ілюстрації у підручнику не просто доповнюють текст, а знаходяться на рівні з ним, адже діти з інтелектуальними порушеннями краще сприймають інформацію, коли вона подається за допомогою наочностей, аніж просто тексту.

Наприклад, у виданні сказано: *«У фізиці вивчають механічні, теплові, електричні, магнітні, світлові явища»*, і одразу ж наводяться приклади кожного з цих явищ за допомогою малюнків [54, с. 8, с. 9]; після твердження *«Будинок, трактор, м'яч, стіл — приклади різних фізичних тіл»* [54, с. 10] нижче наводяться ілюстрації усіх цих предметів (див. ДОДАТОК В).

У підручнику використовується велика кількість схем, які теж є одним із засобів наочності (див. рис. 3.4). Також схемами та ілюстраціями супроводжується кожен дослід та задача.

Рисунок 3.4. Ілюстрація до задачі

Ще однією позитивною рисою видання є робота з наочністю. Учням подаються завдання назвати те, що зображено на ілюстрації або ілюстрація є невід'ємною частиною виконання завдання. Наприклад: «Наведіть фізичні тіла, зображені на малюнках 9–20» [54, с. 10] (див. ДОДАТОК Г); «Який час показує механічний годинник?», «Який інтервал часу зафіксував секундомір?», «Який час показує електронний годинник?» [54, с. 146] (див. рис. 3.5). Зважаючи на те, що у дітей з інтелектуальними порушеннями коротка фаза продуктивної роботи, робота з малюнками під час читання параграфа забезпечує динамічність навчального процесу.

Рисунок 3.5. Робота з наочністю

Невід'ємною частиною роботи з підручником є таблиці та виводи. Їх застосовують для подання інформації. Наприклад, таблиця «Температура

плавлення деяких речовин» [54, с. 66] (див. рис. 3.6), вивід «Правила зважування» [54, с. 37].

Температура плавлення деяких речовин			
Речовина	t пл., °C	Речовина	t пл., °C
Алюміній	660	Платина	1772
Вольфрам	3387	Ртуть	– 39
Залізо	1535	Свинець	327
Золото	1065	Срібло	962
Лід	0	Спирт	– 115
Мідь	1085	Титан	1660
Нафталін	80	Цинк	420
Олово	232	Чавун	1200

Рисунок 3.6. Подання інформації за допомогою таблиці

Завдання «Заповніть таблицю» використовуються при виконанні практичних і лабораторних робіт та у повторенні після параграфів [54, с. 49–50] (див. ДОДАТОК Д).

Важливий аспект навчальних видань для дітей з інтелектуальними порушеннями — застосування практичних завдань. Вони розташовуються після кожного параграфа. Приклади: «Налийте в чашку води, покладіть у неї клаптик паперу, а на нього — два цвяхи і шматочок алюмінію. Протягом кількох днів часу підливайте воду. Записуйте, які зміни відбуваються із залізом і алюмінієм. Зробіть висновки про стійкість алюмінію й заліза щодо води й повітря» [54, с. 84]; «Візьміть два нових цвяхи, один з яких змастіть вазеліном. Обидва цвяхи встроміть у вазон. Землю замочіть водою. Що сталося з ними, розгляньмо на наступному уроці» [54, с. 81].

Структура підручника

У підручнику наявні такі структурні елементи:

Передмова під назвою «Юні друзі!» в якій повідомляється про роль підручника у вивченні цієї дисципліни (див. ДОДАТОК Е).

Вступ, який являє собою цілий розділ і складається з чотирьох параграфів. У ньому учням розповідається про фізику в загальному, про основні поняття у

фізиці, а також на конкретних прикладах пояснюється те, як ця дисципліна застосовується на практиці, що є позитивним аспектом у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями.

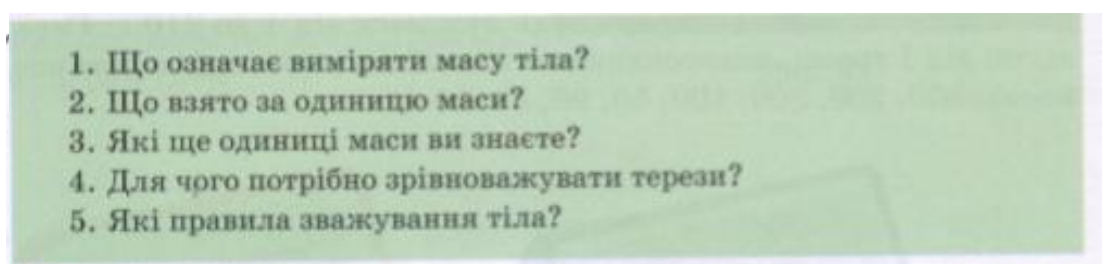
Зміст, який розташований вкінці видання (див. ДОДАТОК Ж). Матеріал видання поділено на чотири розділи, складені великими літерами по центру сторінки, що вміщують в себе сорок дев'ять параграфів, як окремий розділ вміщенні матеріали для самостійної роботи.

Зміст є всеохоплюючим і повністю відповідає всім вимогам: заголовки у змісті точно повторюють заголовки у тексті, всі заголовки починаються з великої літери і з'єднуються останнім словом за допомогою крапок з відповідним номером в правому стовпчику сторінки.

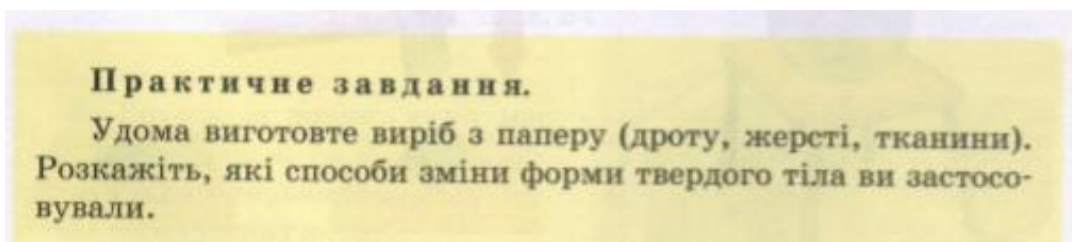
Основний текст викладено на сторінках 20-130. Зауваженням до основного тексту є те, що на початку розділу не вказано цілей, яких має досягти студент при його вивченні, але вкінці кожного розділу є узагальнення того, що учень мав засвоїти.

Підручник містить систему засвоєння навчального матеріалу — тести, практичні завдання, вправи, лабораторні роботи тощо.

Виокремлений текст представлений різноманітного роду виділеннями. Всі головні визначення і твердження виділяються червоним кольором. Частина сторінки, де розташовуються запитання для повторення, виділяється зеленим кольором (див. рис. 3.7). Частина сторінки, на якій розташовуються практичні завдання — жовтим кольором (див. рис. 3.8).

Рисунок 3.7. Виділення запитань

Рисунок 3.8. Виділення практичних завдань

Додатковий текст складають запитання, практичні завдання, таблиці, виводи і додатки.

Також, як уже зазначалося вище, в підручнику представлена велика кількість **ілюстрацій**, а саме рисунків, схем, виводів; таблиць.

У навчальних виданнях для дітей з особливими освітніми потребами заборонено використовувати примітки, їх у підручнику немає.

Мова та стиль підручника

Підручник написаний «спрощеною мовою», тому що дітям з інтелектуальними порушеннями так легше зрозуміти інформацію.

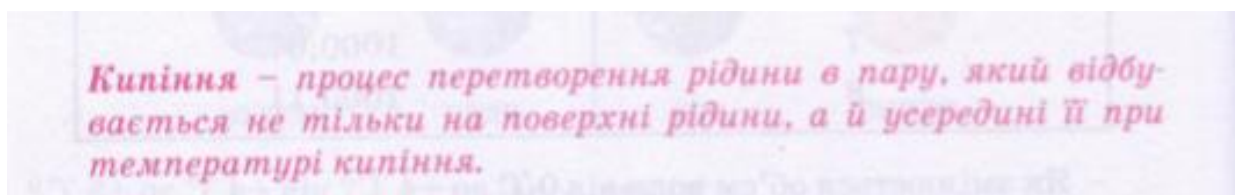
У дітей з інтелектуальними порушеннями рівень розвитку значно нижчий, ніж у здорових учнів, вони мають значні труднощі при засвоєнні знань, то всі визначення подано коротко і зрозуміло, в дещо спрощеній формі, яка виправдана для такого типу дітей. Наприклад: «*Фізика — наука про природу, її найзагальніші закони*» [54, с. 4]; «*Усе, що є у Всесвіті, називають матерією*» [54, с. 11]; «*Температура, за якої речовина твердне, називають температурою твердіння*» [54, с. 64].

Також, враховуючи особливості цих дітей, у підручнику уникається вживання багатозначних, синонімічних, абстрактних слів.

Для кращого сприймання тексту важливо, щоб у навчальних виданнях для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку зберігався прямий порядок слів у реченні. У цьому виданні це правило неодноразово порушувалося: «*Усе, що є у Всесвіті, називається матерією*» [54, с. 11]; «*Мірою називається такий прилад, який може відтворити тільки одне або кілька значень величин*» [54, с. 15].

Інформацію у навчальних виданнях для дітей з інтелектуальними порушеннями потрібно подавати маленькими частинами, тому, як уже говорилося, матеріал поділений на маленькі параграфи, які, в свою чергу, поділені на короткі абзаци.

Для тексту використовують прості шрифти, які легко читаються. мінімалізується використання курсиву — ним виділяються лише основні визначення (див. рис. 3.9).

Рисунок 3.9. Виділення курсивом

У тексті немає слів, що виділяються прописом, тому що це збиває з пантелику.

Протягом всього підручника текст дотримано в науково-навчальному стилі, адже він поєднує в собі риси наукового і науково-популярного. Йому притаманні термінологічність, системність, логічність та доказовість, але разом з тим, мова доступна, є багато прикладів з повсякденного життя.

Поліграфічне виконання

Формат навчального видання — 70x100, що відповідає вимогам до навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами.

В підручнику не застосовується виворітній чи медієвальний шрифт і кольоровий фон для основного чи додаткового тексту, проте визначення виділяються кольоровою фарбою, що є порушенням.

Книжковий блок підручника зшитий нитками, що є обов'язковим для навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами.

Загальними зауваженнями до підручника є: відсутність піктограм, відсутність запитань-підказок, порушення у реченні прямого порядку слів. Але зважаючи на те, що підручник призначений для учнів 7 класу, ці вимоги можна

упустити, тому що вони обов'язкові лише для учнів початкових класів. Також порушенням є використання кольорового шрифту.

Загалом, підручник «Фізика. 7 клас» авторів В. І. Бондар, І. В. Засець для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями відповідає вимогам до навчальної літератури для цієї категорії дітей.

3.2. Аналіз підручника «Образотворче мистецтво. 1 клас» для загальноосвітніх закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення автора Рібцун Ю. В.

Рібцун Ю. В. Образотворче мистецтво. 1 клас : підручник для загальноосвіт. навчальн. закладів для дітей із тяжкими порушеннями мовлення (розділи). Київ, 2015. 48 с. [47].

Зміст підручника

Чи не найважливішим у навчанні дітей з такими порушеннями є корекція їхніх мовленнєвих порушень. Тому важливо, щоб завдання, які подаються у виданні, стимулювали розвиток мовлення у дітей.

Необхідним є використання завдань, що передбачають усну відповідь, розповідь. У підручнику такі завдання присутні. Наприклад: *«Розглянь фотографії і скажи, які з них вдалі, а які — ні. Розкажи, чому ти так думаєш»* [47, с. 20]; *«Розглянь картини та розкажи Веселочці, що на них зображено»* [47, с. 19]; *«Олівчик і Веселочка пропонують тобі впізнати й назвати, хто зображений на малюнках за допомогою пунктирних ліній»* [47, с. 16]; *«Олівчик просить тебе назвати зображення, намальовані суцільними лініями. Назви хто (що) це»* [47, с. 16] (див. ДОДАТОК 3).

Також у підручнику присутні завдання, що спонукають до діалогу. Наприклад: *«Нехай твій сусід по парті візьме в руки картинні площинні фігури та даватиме тобі по одній»* [47, с. 8]; *«Разом зі своїм сусідом по парті візьміть в руки об'ємні фігури та обстежте їх»* [47, с. 10]; *«Разом зі своїм сусідом по парті*

домовтєся, хто буде зображати горизонтальні, а хто — вертикальні лінії» [47, с. 18].

Позитивним також є використання у підручнику коротких віршиків . За допомогою них у виданні пояснюються положення теми у зручній для читання формі: «Скільки форм навколо нас! Подивіться на наш клас: Прямокутна дошка, квадратні картини, трикутна лінійка і круглий годинник» [47, с. 8]; «Нумо глянемо навколо: ген-ген ліс, там річка, поле. Все, що є довкола діти, все це можна зрозуміти» [47, с. 4]; «У графіка-художника є помічники: точки, різні лінії, плями і штрихи» [47, с. 12].

Отже, ми можемо сказати, що зміст цього підручника направлений на корегування мовленнєвих порушень в учнів, що є найбільшою необхідністю для цієї категорії дітей.

Структура підручника

У підручнику присутні такі структурні елементи:

Передмова, яка складається з авторського віршика і з представлення двох головних героїв книги, які будуть супроводжувати учнів протягом підручника (див. рис. 3.10).

Рисунок 3.10. Головні герої в підручнику

Перед передмовою подаються умовні позначення (див. рис. 3.11).

Умовні позначення

	звертання, запитання, міркування		творчі завдання		словникова та фонетична робота
індивідуальна робота		робота парами чи колективна робота		малювання фарбами	
	малювання олівцями		ліплення з пластиліну		виконання аплікації

Рисунок 3.11. Умовні позначення у підручнику

Негативним є те, що у підручнику відсутній **зміст**, який вважається обов'язковим структурним елементом навчального видання.

Основний текст розміщений на сторінках 4-51. Він складається з дванадцяти уроків, кожен з яких являє собою окрему тему, де кожна наступна опирається на попередню, тобто дотримано принцип послідовного подання матеріалу.

Наприклад, в уроці 11 вивчаються кольори, а в уроці 12 — з яких кольорів складається веселка; в уроці 2 йдеться про те, що все у світі має свою форму, а в наступному, що форми складаються з ліній.

Виокремлений текст. У підручнику використовуються засоби акцентації уваги на звуках у слові, які важко вимовляються дітьми з порушенням мовлення. Слова, вимову яких потрібно запам'ятати, виділяють жирним (нові слова для вивчення) або курсивним накресленням. Звуки, з вимовою яких у дітей проблеми, підкреслюються лінією (такі, як *р*, *ш*, *х*, *г*, *л*, *к*, *с*, а також на збігу кількох приголосних) (див. рис. 3.12 а та 3.12 б).

 Художники часто малюють акварельними та гуашевими фарбами. Промов слова «**акваре́ль**» та «**гуа́ш**», слідкуючи за правильною вимовою звуків.

Рисунок 3.12 а. Способи акцентації уваги на звуках

Рисунок 3.12 б. Способи акцентації уваги на звуках

Додатковий текст представлений системою різних завдань для повторення засвоєних знань, деякі з них ми згадували раніше.

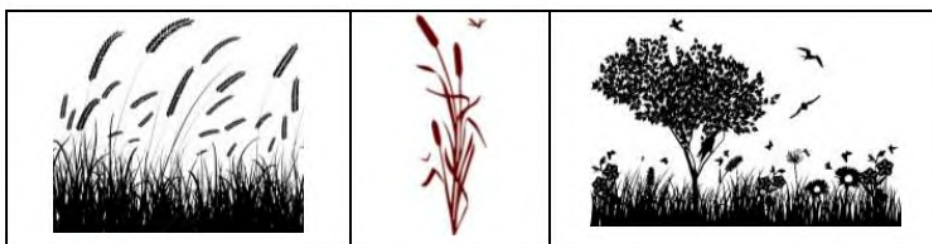
На початку кожного нового уроку міститься повторення попереднього, але воно вже наstownує учня на те, про що буде йтися у цьому уроці.

Наприклад, в уроці 6 вивчалися силуети, в уроці 7 — малювання листочків. На початку уроку були подані силуети дерев, щоб діти могли їх вгадати (див. рис. 3.13).

Урок 7. Жовте листя опадає

У своїх роботах художники відтворюють силуетні образи окремих предметів, людей, тварин, рослин.

? Олівчик запрошує тебе розглянути силуетні зображення. Які рослини ти бачиш? Ти знаєш, де вони ростуть? Чим схожі кодося та очерет, а чим відрізняються?

? Веселочка пропонує тобі послухати вірш. Як ти розумієш вирази «осінь все позолотила», «золоті тополі й клени»? Назви яких дерев згадуються у змісті вірша? Які ще дерева ти знаєш?

Рисунок 3.13. Повторення матеріалу

Ілюстрації у цьому підручнику представлені малюнками та репродукціями картин відомих художників (див. ДОДАТОК И). Рідше зустрічаються фотографії (див. рис. 3.14).

Рисунок 3.14. Фотографії у підручнику

Мова і стиль підручника

Мова — найважливіший елемент у навчанні дітей з мовленнєвими порушеннями, адже саме вона потребує корегування. Важливо, щоб мова навчального видання максимально відповідала вимогам для дітей з цієї категорії порушень, була для них зрозумілою і доступною.

Мова підручника проста та зрозуміла, що є позитивним не лише через порушення учнів, але й через їх вік. Авторка завжди звертається до дитини особисто, уникає складних слів та термінів, все пояснює на повсякденних прикладах. Такий стиль дотримано протягом всього підручника.

Відповідно до вимог, у навчальних виданнях для дітей з мовленнєвими порушеннями повинні використовуватися лише прості речення. Однак у підручнику присутня велика кількість складних речень. Наприклад: «З площини геометричних фігур можна викласти чоловічків, пташок і звірят, різноманітні предмети, а ще створити справжні картини» [47, с. 9]; «Художники використовують у своїх картинах точки, а от письменники часто закінчують речення, ставлячи в них крапку» [47, с. 13]; «Ними зручно користуватися, коли треба відрізати потрібний шматок пластиліну, зробити надріз чи заглиблення,

щільніше примазати одну деталь до іншої або видалити зайві пластини» [47, с. 34]. Для таких дітей ці речення є важкими для читання та розуміння.

Важливим для підручників для дітей з мовленнєвими порушеннями є дотримання у реченнях прямого порядку слів. У виданні ця вимога є дотриманою: «Веселочка запрошує тебе розглянути роботи художників» [47, с. 36]; «Олівчик пропонує тобі розглянути і назвати предмети» [47, с. 37]; «Намалюйте контури олівців, розфарбуйте їх гуашевими фарбами» [47, с. 23].

Всі абстрактні поняття, які важко зрозуміти дітям з мовленнєвими порушеннями, в підручнику пояснюються: «Слово *зобразити* означає теж саме, що й *намалювати*» [47, с. 4]. В уроці 10 авторка через поняття «небокрай» пояснює дітям, що таке горизонт і горизонтальна лінія: «Слово “небокрай” складається з двох слів — небо і край. Це лінія, де край неба зустрічається з водою (найчастіше морем) чи землею. Небокрай ще називають лінією горизонту. Лінія горизонту — горизонтальна» [47, с. 40].

Як уже згадувалося, у виданні є багато віршиків, які легко читаються і допомагають учням запам'ятати нові слова (див. рис. 3.15). Більшість віршиків написані авторкою підручника

у довіднику, написаному скульптором. Єв постував.

В скульптора-художника

Є свої секрети:

Ліпить він із глини

Об'ємні предмети.

В скульптора-художника

Руки золоті –

Скільки він зробив

Гарного в житті!

Юлія Рібцун

Рисунок 3.15. Віршики у підручнику

Поліграфічне виконання

Формат цього навчального видання — 70x100, що відповідає вимогам до навчальних дітей з особливими освітніми потребами.

У підручнику не застосовується виворітній шрифт і кольоровий фон для основного чи додаткового тексту, немає медієвальних шрифтів.

Для видільного тексту також не застосовують кольоровий шрифт і медієвальні шрифти.

Варто зауважити, що ілюстрації у підручнику не завжди гармонійно поєднуються між собою. На Рисунку 3.16 ми бачимо, що для прикладу різних видів фігур підібрані зображення, які не гармоніюють між собою, бо вони виконані в різних стилях: половина — фотографії, а інша — малюнки.

Рисунок 3.16. Ілюстрації у підручнику

Загалом «Образотворче мистецтво. 1 клас» Рібцун Ю. В. для загальноосвітніх закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення відповідає вимогам до навчальної літератури для цієї категорії дітей, але потрібно значно зменшити кількість складних речень. Також варто відзначити, що підручник розроблений педагогом і його головне завдання — корекція мовлення в дітей. Ми вважаємо, що Юлія Рібцун добре впоралася також із тим, щоб зробити матеріал підручника таким, щоб в більшій мірі відповідав вимогам до навчальних видань і цікавим для дітей, однак не можливо не помітити, що підручник написаний автором-педагогом, а не професійним автором.

3.3. Аналіз підручника «Літературне навчання. 2 клас» автора О. Н. Піканової для спеціальних закладів загальної освіти

Піканова О. Н. Літературне читання: підручник для другого класу спеціальних закладів загальної освіти (Н 91). Київ : Либідь, 2019. 160 с [41].

Підручник розрахований не для конкретної категорії дітей з особливими потребами, а носить загальний характер. Ми простежили в ньому основні особливості, що стосуються дітей з порушеннями.

Зміст підручника

У підручнику містяться художні твори: вірші і оповідання, всі вони мають посилання на автора.

Підручник для дітей з особливими потребами повинен здійснювати розвивальний вплив на учнів у різних напрямках:

– **розвивати психічні процеси** (уміння слухати, бачити, відчувати): «*Чи спостерігаєш ти за природою восени? Що тебе найбільше вразило?*» [41, с. 39]; «*Чи ходили ви з дорослими в ліс? Що ви там бачили?*» [41, с. 40]; «*Чи спостерігав (-ла) ти за тим, як світає?*» [41, с. 57];

– **формувати загально навчальні уміння** (аналіз, порівняння, узагальнення, міркування тощо): «*Чому осінь називають жовтокоюсою?*», «*Як ти розумієш слова „поко́ра в ти́ші розли́та“?*» [41, с. 27]; «*Чому місяць назвали жовтнем?*» [41, с. 34]; «*Як ти розумієш слова „до́щик сіє“?*» [41, с. 35]. «*До чого у вірші закликає поет?*» [41, с. 55].

– **розвивати творчість**: «*Збери кілька березових листочків і засуши їх*» [41, с. 27]; «*Як називається твоя Батьківщина? Розкажи про неї*» [41, с. 39]; «*Намалюй куточок української природи*» [41, с. 55]; «*Намалюй як звірята слухають Казку в лісі*» [41, с. 55].

Зміст навчальних видань повинен бути скерований на виховання учнів і формування в них позитивних якостей. В підручнику представлені такі завдання: «*Чи був Мишко правий, коли штовхнув Єнота? Як би ти вчинив (-ла) на його місці?*» [с. 30]; «*Розкажи, як ти допомагаєш пташкам взимку*» [41, с. 62];

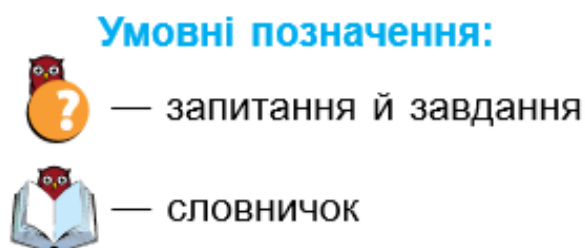
Підручник повинен містити завдання для самостійного виконання, а також завдання, що передбачають колективну роботу учня і вчителя, учня і батьків. Самостійна робота у підручнику представлена завданнями типу: «*вивчіть вірш*» або «*напишіть переказ*». Завдання для колективної роботи: «*Дізнайся у вчителя,*

що означають слова „бравий“, „лютує“, „верескливий“, „шумить“» [41, с. 76]; «Запитай у вчителя чи батьків, що означає „мають“ [41, с. 60].

Структура підручника

Структурні елементи підручника:

У підручнику відсутній такий обов'язковий структурний елемент, як **передмова**, що є негативним. На початку видання подаються умовні позначення (див. рис. 3.17).

Рисунок. 3.17 Умовні позначення у підручнику

Те, що умовних позначень є мало, можна вважати позитивним, адже дітям з особливими освітніми потребами важко запам'ятати стільки ж піктограм, як звичайним дітям.

Зміст розташований вкінці видання, він є всеохоплюючим, назви рубрик у змісті співпадають із назвами у тексті. Текст видання поділено на 7 частин, у змісті їхні назви заверстуються по центру і виділяються червоним кольором (див. ДОДАТОК К).

Основний текст розміщений на сторінках 3–153. Він складається з восьми тем, кожна з яких містить художні тексти — короткі оповідання та вірші.

Видання слідує за порами навчального року: «Осінь золотом вкриває...», «Сива матінка-зима», «Весна-чарівниця, неначе цариця», «В нас гостює справжнє літо». Між ними розміщені проміжні розділи: «До школи», «Красивий, щедрий рідний край», «Веселі сторінки», «У світі казок».

Виокремленим текстом у виданні можна вважати назви розділів, які виділяються червоним кольором, назви творів, які виділяються жирним накресленням.

Назва рубрики «Прислів'я» виділяється рожевим кольором (див. рис. 3.18).

Де багато пташок, там нема комашок.

Рисунок. 3.18. Виділення рубрики «Прислів'я»

Назва рубрики «Загадка» виділяється блакитним кольором (див. рис. 3.19).

Найрідніша, наймиліша,
всіх вона нас пестить, тішить,
завжди скрізь буває з нами.

Рисунок 3.19. Виділення рубрики «Загадка»

Додатковий текст представлений завданнями, які розміщені після кожного твору

Ілюстрації в підручнику представлені малюнками, що супроводжують текст (див. рис. 3.20).

Рідній бабусі

Я зізнатись не боюся —
краща ти за всіх бабуся!
І хоч старша за усіх —
найдзвінкіший в тебе сміх!

Пам'ятай, бабусю, рідна,
дуже ти усім потрібна!
Ти старішати зажди —
будь здоровою завжди!

Сергій Гордієнко

Рисунок 3.20. Ілюстрації у виданні

Мова та стиль підручника

Для дітей з особливими освітніми потребами важливо уникати невідомих слів, діалектів і слів іншомовного походження. Мова підручника проста і

зрозуміла, а для пояснення невідомих для дітей слів використовується словничок (див. рис. 3.21)

Не вдержиться — не збережеться, не вціліє.

Майну́ли — тут: утекли.

То́рба — мішок, що його носять за плечима.

Відтіля́ — з того місця; звідти.

Ка́ша не кипіть — каша ще не зварилася.

Голові́ зб́удешся — голову втрапиш.

Лома́ка — велика палиця.

Рисунок 3.21. Словничок у виданні

Побудова речень у підручнику:

У навчальних виданнях для дітей з порушеннями потрібно вживати лише прості речення. У цьому підручнику ця вимога дотримана: *«Сидять хлопці та й сидять. Сонно похитується на воді поплавець.»* [41, с. 150]; *«Одного разу Син розсердився і сказав Матері образливе слово. Заплакала Мати. Схаменувся син, жаль йому стало Матір»* [41, с. 131].

Звертаючись до учнів, автор має використовувати особові займенники, у цьому виданні ця вимога також дотримана: *«Намалюй маму. Розкажи, які в неї очі, коси, руки»* [с. 130]; *«Чи бачив (-ла) ти півника? Де?»* [с. 128]; *«Ти теж так мурзаєшся, коли граєшся на вулиці, чи приходиш додому в чистому вигляді?»* [41, с. 107].

У виданні є завдання, що потребують усної відповіді і розвивають мовлення в учнів: *«Розкажи, чи шануєш ти свою маму»* [41, с. 131]; *«Розкажи, яким би був песик Кузька»* [41, с. 113]; *«Розкажи про себе: в якому ти настрої коли прокидаєшся зранку; чи не вередуєш; чи хочеш іти до школи»* [41, с. 104].

Поліграфічне виконання

Формат навчального видання — 70x100, що відповідає вимогам до навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами.

Шрифт навчального видання читабельний, без засічок.

В підручнику не застосовується виворітний чи медієвальний шрифт і кольоровий фон для основного чи додаткового тексту, основний текст надрукований лише чорною фарбою, що відповідає вимогам.

Книжковий блок підручника зшитий нитками, що є обов'язковим для навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами.

Ілюстрації у підручнику якісні і відповідають змісту художнього тексту (див. ДОДАТОК Л).

Загалом, підручник відповідає вимогам до навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами. На нашу думку, його можна використовувати для дітей з інтелектуальними порушеннями, з порушеннями мовлення та слуху.

3.4. Аналіз підручника «Основи правознавства. 10 клас» автора Ю. Ксенко для спеціальних закладів загальної середньої освіти

Ксенко Ю. Основи правознавства: підручник для 10 класу для спеціальних закладів загальної середньої освіти (F 70). Чернівці : Букрек, 2019. 200 с. [25]

Цей підручник, як і попередній, розрахований не на конкретну категорію дітей з особливими потребами, а в загальному для дітей з порушеннями.

Зміст підручника

Підручник поділено на короткі параграфи, тому що дітям з порушеннями важко сприймати велику кількість інформації зараз.

Для кращого запам'ятовування, в кінці кожного параграфа міститься перелік головних визначень під шапкою «Запам'ятайте».

Під шапкою «Запитання» міститься перелік запитань для повторення вивченого в параграфі. Запитання формуються лаконічно і без двозначності (див. рис. 3.22):

ЗАПИТАННЯ

1. Яких правил дотримуються учні у школі?
2. Чому спортсмени повинні дотримуватися правил гри?
3. Навіщо існують правила дорожнього руху?
4. Що таке право?
5. Які ви знаєте права?
6. Назвіть галузі права.
7. Що таке закон?
8. Який державний орган приймає закони?

Рисунок 3.22. Запитання у підручнику

Рубрика «Завдання» передбачає виконання практичних завдань: «заповніть таблицю», «запишіть в зошит», «наведіть приклад» тощо.

Після кожного розділу міститься узагальнення до кожного розділу, тести і завдання, що допомагає краще засвоювати матеріал.

Можна сказати, що зміст підручника направлений на те, щоб доступно подати учням навчальний матеріал, враховуючи особливості дітей з порушеннями. Найбільш близьким він є до змісту навчальних видань для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Структура підручника

На початку підручника міститься авторська **передмова** під назвою «Дорогі друзі!». У передмові автор пояснює значення предмета для повсякденного життя учнів, а також описує структуру підручника і алгоритм користування: «Зверніть увагу на назву параграфа, потім дайте відповіді на запитання перед ним. Після цього уважно читайте навчальний текст. Важлива інформація виділена жирним шрифтом і подана в рубриці *запам'ятайте*» [25, с. 5].

Вступ являє собою повноцінний параграф і в ньому пояснюється місце закону в житті суспільства, а також завдання курсу «Основи правознавства».

Зміст міститься на початку підручника, він є всеохоплюючим, назви рубрик в тексті співпадають з назвами рубрик у змісті (див ДОДАТОК М). Підручник складається з п'яти розділів, словничка термінів і додатків.

Основний текст у виданні розміщений на сторінках 12–178 с. На початку кожного параграфа міститься коротке повторення минулої теми, а також анонс того, про що буде йтися в цьому параграфі (див. рис. 3.23).

На минулому уроці ви дізналися про новий для вас навчальний курс – "Основи правознавства". Подумайте, навіщо існують правила у різних сферах діяльності? Наведіть приклади застосування правил людьми. Як ви гадаєте, до яких наслідків можуть призвести порушення правил? Що таке право? Назвіть галузі права. Що таке закон? Який державний орган приймає закони?

На сьогоднішньому уроці ви дізнаєтеся про Конституцію України – Основний Закон держави.

Рисунок 3.23. Повторення минулої теми і анонс наступної

Виокремлений текст. У виданні всі визначення і обов'язкові до запам'ятовування слова виділяються жирним накресленням.

Рубрика «Цікаво знати» виділяється блакитним фоном (див. рис. 3.24).

Рисунок 3.24. Рубрика «Цікаво знати»

Зелений фон і зелена фарба використовується для виокремлення рубрики «Запитання» (див. рис. 3.25).

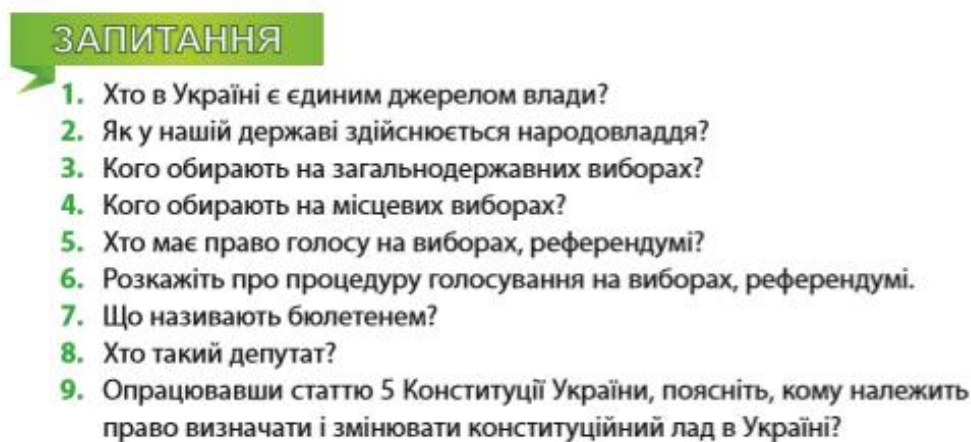

Рисунок 3.25. Рубрика «Запитання»

Таким самим чином у підручнику виділяються рубрики, «Запам'ятайте» «Завдання» та «Буква закону» (див. ДОДАТОК Н).

Для виділення назв розділів, параграфів, а також статей, застосовується блакитний шрифт.

Додатковий текст складають запитання та завдання після параграфа. Також є велика кількість таблиць, які використовуються у завданні «Заповніть таблицю» (див. рис. 3.26).

ст. використано текст параграфа.

Ім'я та прізвище Президента	Період виконання повноважень
?	1991-1994 роки
?	1994-2005 роки
?	2005-2010 роки
?	2010-2014 роки
?	2014-2019 роки

Рисунок 3.26. Завдання з таблицею

Ілюстрації у виданні — це, здебільшого, фотографії (див. рис. 3.27). Також трапляються репродукції картин (див. рис. 3.28), а складні поняття пояснюються схемами (див. рис. 3.29).

Український фрегат "Гетьман Сагайдачний"

Рисунок 3.27. Фотографія у підручнику

їнський прапор, а вже 4 вересня його урочисто підняли над будівлею парламенту. Це перший стяг, який визнано державним символом незалежної України.

Олексій Кулак "Державотворення", 2001 р.

Цей прапор періодично вносять на державні свята під

Рисунок 3.28. Репродукція картини у підручнику

може звернутися до суду щодо захисту своїх прав та інтересів.

Шляхи захисту прав дитини

Самозахист дитини

Захист із боку батьків

Звернення до органів опіки
та піклування

Звернення
до суду

Звернення до органів
державної влади або
місцевого самоврядування

Звернення
до громадських
організацій

Рисунок 3.29. Схеми у підручнику

Мова та стиль підручника

Підручник написаний у науково-навчальному стилі наукового підсилю. Виклад матеріалу є доступним, динамічним, спрямованим на активним на активізацію мислення учнів. Термінологія вводиться поступово, а всі терміни пояснюються.

У підручнику використовувати слова, які легко зрозуміти і які учні добре знають. Речення здебільшого прості: *«У конституції визначено механізм здійснення народовладдя. Воно може відбуватися через вибори чи референдум»* [25, с. 18]; *«У судах працюють судді. Вони зобов'язані знати українське законодавство і на його основі здійснювати правосуддя»* [25, с. 39]; *«Конституція України визначає право на відпочинок кожного хто працює. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку (зазвичай, субота і неділя)»* [25, с. 70].

Визначення у підручнику подають у спрощеній формі, тобто написані спрощеною мовою, яка характерна для видань для дітей з інтелектуальними порушеннями: *«Резюме — документ, у якому висвітлюються професійні якості претендента на певну посаду»* [25, с. 109]; *«Трудовий договір — це угода між найманим працівником і роботодавцем»* [25, с. 126]; *«Шкідливість — нанесення реальної шкоди»* [25, с. 151].

Поліграфічне виконання

Формат підручника — 100x70, що відповідає вимогам до навчальних видань для дітей з порушеннями.

Шрифт читабельний, без засічок, що відповідає вимозі до навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами. Для відтворення основного тексту не використовуються виворітний чи медієвальний шрифт. Не застосовується кольоровий фон для відтворення додаткового тексту

Поліграфічне виконання підручника якісне, ілюстрації чіткі, гармонійно доповнюють текст (див. рис. 3.30).

– здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності й національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю та інші.

Будівля Кабінету Міністрів України

Рисунок 3.30. Ілюстрації в підручнику

Підручник «Основи правознавства» відповідає вимогам до навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами. На нашу думку, найкраще його використовувати для дітей з інтелектуальними порушеннями, адже він написаний «спрощеною» мовою, а його зміст відповідає вимогам до змісту для таких дітей.

3.5. Проблеми та перспективи випуску навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами в Україні

Виходячи з нашого аналізу, здійсненого у попередніх підрозділах, приходимо до висновку, що освіта дітей з особливими потребами в Україні активно розвивається. Однак разом з тим має і певні недоліки та проблеми. Серед них — недостатня кількість фахових видавництв та професійних авторів, неоднорідне забезпечення різних категорій дітей виданнями, незадовільна якість навчальних видань.

Це підтверджують і результати опитування, яке ми провели серед тридцяти осіб, що безпосередньо займаються із дітьми (див. ДОДАТОК О). Серед респондентів — дев'ятнадцятеро працюють в інклюзивному класі загальноосвітньої школи, восьмеро — в інклюзивно-ресурсному центрі, ще троє — у спеціалізованій школі для дітей з особливими освітніми потребами. На запитання: «Які, на Вашу думку, головні проблеми навчального книговидання для

дітей з особливими освітніми потребами в Україні?», шістнадцять респондентів обрали варіант «неоднакове забезпечення різних категорій дітей з порушеннями навчальною літературою», на другому місці, вони вважають, — проблема якості видань, далі — недостатня кількість фахових видавництв» (див. рис. 1 ДОДАТКА П).

Загалом стан забезпечення навчальною літературою дітей з особливими освітніми потребами закладів, у яких працюють респонденти, майже половина опитаних оцінила на 3 бали з п'яти, ще восьмеро — лише на 1 бал (див. рис. 2 ДОДАТКА П). Примітно, що жоден з опитаних не поставив найвищої оцінки.

Аналізуючи сучасний стан книговидавничого ринку для дітей з порушеннями, ми дійсно побачили, що різні категорії дітей забезпечуються виданнями не однаково. Наприклад, для дітей з інтелектуальними порушеннями літератури значно більше, ніж для дітей з порушеннями психіки чи мовлення. Найбільш забезпеченими навчальними виданнями є діти з зоровими порушеннями.

Також існує проблема новизни навчальних видань. На питання: «Чи потребують видання, за якими Ви навчаєте дітей, оновлення?», 87 % респондентів дали ствердну відповідь (див. рис. 1 ДОДАТКА Р).

Оновлюється навчальна література здебільшого для дітей, що навчаються у початкових класах; наші респонденти зазначають, що їхні заклади мають потребу в літературі для середньої і старшої школи. У переліки літератури для старшокласників входять видання початку двохтисячних. Опитані нами педагоги вважають, що «література перш за все повинна відповідати часу, в якому ми проживаємо, бути цікавою саме для сучасних дітей».

Для того, щоб діти з особливими освітніми потребами змогли отримувати якісну освіту, їм потрібні навчальні видання, які б відповідали їхнім особливостям і сприяли корегуванню порушень, наскільки це можливо.

Також потрібно забезпечити дітей виданнями з усіх предметів. Підручники з таких предметів, як біологія, хімія, правознавство, історія практично не друкуються. Оскільки підручники для дітей з порушеннями потребують

особливого змісту, мовного оформлення чи поліграфічного виконання, діти таких категорій не можуть навчатися за виданнями для загальноосвітніх закладів, а отже не можуть отримувати належний рівень освіти.

Щодо якості навчальних видань, то одинадцять з двадцяти восьми респондентів вважають її однією з головних проблем книговидавання для дітей з порушеннями. Ми запитали в респондентів, чи вважають вони якісними навчальні видання, за якими вони навчають дітей. 63,3 % (19 опитаних) обрали варіант «частково», решта відповідей порівно розділилися між варіантами «так» і «ні» (див. рис. 2 ДОДАТКА Р).

Наш аналіз також показав, що якість підручників не досконала. Існує велика проблема авторів для дітей з порушеннями. Для випуску дійсно якісних навчальних видань потрібні універсальні автори, які володіють знаннями з педагогіки та умінням правильно укомплектувати підручник. На жаль, в Україні більшість авторів, що пишуть навчальну літературу для «особливих» дітей — це педагоги — Колупаєва А. А., Савченко О. Я., Литвинова В. В., Трофименко Л. І. та ін. Самостійно педагог не може створити дійсно якісне навчальне видання, адже він не володіє знаннями, як правильно написати навчальне видання, щоб воно відповідало усім вимогам. Аналізуючи підручник Юлії Рібцун, яка за освітою є педагогом-логопедом, ми прийшли до висновку, що авторка добре володіє знаннями зі свого фаху, але не досконала знає методику побудови підручника, що впливає на його якість.

У розгорнутому запитанні: «Ваші побажання щодо покращення навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами», хтось із педагогів висловив бажання, щоб автори обов'язково дослухалися до людей, які працюють з дітьми.

Єдиним логічним вирішенням цієї проблеми є об'єднання зусиль професійних авторів навчальних видань, педагогів-професіоналів у певній категорії дітей з особливими освітніми потребами та професійного редактора, який володіє загальними знаннями щодо вимог до навчальної літератури в цілому та вимог до навчальної літератури для дітей з особливими освітніми потребами зокрема. Адже саме редактор є об'єднуючою ланкою між професійним автором

навчальних видань і автором-педагогом. Він може правильно структурувати матеріал, об'єднати його в єдине ціле, створюючи дійсно якісне навчальне видання.

На запитання «Чи відповідають навчальні видання начальному плану дисципліни?» 56,7 % (17 респондентів) відповіли «частково» (див. ДОДАТОК С).

Наші респонденти вважають, що навчальна програма повинна враховувати особливості дітей з порушеннями і «не завищувати вимоги», «шукати золоту середину», також вони бачать проблему у неузгодженості змісту деяких видань з програмою навчальних закладів (див. ДОДАТОК Т).

Дійсно якісними ми вважаємо підручники, видані НУШ. Проте вони носять загальний характер, тобто не розраховані на конкретну категорію дітей з порушеннями. Аналізовані нами видання намагаються враховувати вимоги до різних категорій, але все ж, ми вважаємо, що краще розробити підручник для конкретної категорії, щоб якісно розкрити в ньому матеріал, враховуючи особливості саме цих дітей. Адже наші респонденти вважають, що основне завдання навчальної літератури для дітей з особливими потребами — «відповідати тим критеріям, щоб якнайкраще розвинути дитину з певними порушеннями».

Кількість видавництв в Україні, що видають навчальні видання для дітей з особливими освітніми потребами є невеликою. Найбільшу кількість такої літератури видають такі видавництва — «Інкунабула», «Освіта», «Антологія», «Либідь». Інші видавництва, що видають таку літературу, видають її в невеликій кількості.

Спеціалізоване видавництво навчальної літератури для дітей з особливими освітніми потребами в Україні лише одне — Державне спеціалізоване видавництво (ДСВ) «Освіта», воно видає літературу для дітей з порушеннями зору.

Видання навчальної літератури для дітей з особливими освітніми потребами вимагає ретельнішої підготовки та більших затрат, ніж видання такої літератури для звичайних учнів. В Україні потрібно більше спеціалізованих видавництв, які б

могли випускати літературу для певної групи дітей з особливими потребами. Адже, як показує наше дослідження, принципи підготовки і методичні вказівки до навчальних видань для різних категорій дітей з особливими освітніми потребами значно відрізняються. Навіть якщо розглядати видання для дітей з порушеннями зору, то є суттєві відмінності в підготовці літератури для дітей із зниженням зору, для яких потрібні книги із збільшеним шрифтом, і незрячих дітей, яким потрібні книги шрифтом Брайля. Якщо буде більше спеціалізованих видавництв з вузькими напрямками (навчальні видання для дітей з порушеннями зору, навчальні видання для дітей з порушеннями слуху і т. д.), то їхня якість одразу покращиться.

Але оскільки видання навчальної літератури для дітей з порушеннями в Україні не надто розвинене, то поки що створювати велику кількість спеціалізованих видавництв для кожної категорії дітей не вигідно. На сьогодні правильним рішенням було б створення видавництв, які б спеціалізувалися на декількох напрямках.

Також ми бачимо проблему у державній політиці щодо навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами. П'ять із двадцяти респондентів також визнали цю проблему однією із головних.

Хоча у 2019 році МОН України видало наказ «Про затвердження інструктивно-методичні матеріали щодо підготовки підручників і посібників для дітей з особливими потребами», це поки що єдиний офіційний документ, який допомагає у роботі редакторам. Крім того, сформовані вимоги містять здебільшого універсальний характер, тобто немає чіткого поділу на категорії. Найбільше вимоги розписані для дітей з інтелектуальними порушеннями та незрячих дітей, для решти категорій вимоги розписані досить скупо.

Ми вважаємо, що потрібно розробити спеціальні посібники з рекомендаціями для кожної категорії дітей з порушеннями. З ними процес видання навчальної літератури для дітей з особливими освітніми потребами значно пришвидшиться, адже це буде сприяти підвищенню рівня кваліфікації у авторів та редакторів, а, отже, і якості навчальних видань.

Однак позитивні кроки в цьому напрямку робляться. По Україні створюються інклюзивно-ресурсні центри, які, поряд зі своїми основними функціями, стають проміжною ланкою між автурою навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами та видавництвами. А Міністерство освіти і науки України регулярно проводить конкурсні відбори підручників та посібників для осіб з особливими освітніми потребами, здобувачів професійної освіти і посібників для здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників з метою створення бази якісних навчальних матеріалів для навчання та інтеграції такої категорії населення у звичайне життя.

ВИСНОВКИ

Отже, у нашій роботі ми дослідили специфіку випуску навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами на книговидавничому ринку України.

У першому розділі ми визначили теоретичні поняття освіти дітей з особливими освітніми потребами: що таке «особливі потреби» і як вони впливають на освіту дітей, з'ясували різницю між спеціальною та інклюзивною освітою, окреслили історичні аспекти освіти дітей з особливими потребами, особливості та переваги, впровадження цієї освіти в Україні.

Також виокремили основні категорії дітей з особливими освітніми потребами за педагогічною класифікацією, яка включає в себе дітей з психофізіологічними порушеннями: діти з порушеннями зору, діти з порушеннями слуху, діти з інтелектуальними порушеннями та діти порушеннями мовлення. Виявили її основні особливості.

У цьому ж розділі нашої роботи ми виокремили типологію навчальних видань, проаналізували сучасний стан видавничого ринку і виявили основні видання для дітей з порушеннями, які МОН затвердило для використання в закладах, де навчаються діти з обмеженими можливостями у 2019/2020 році. Таких видань чимало, однак є прогалини у виданнях для середньої та старшої школи, натомість більше оновлених видань є для початкової школи. Найбільше забезпечені спеціальною навчальною літературою діти з порушеннями зору, адже її практично неможливо замінити загальноосвітніми навчальними виданнями. Видання для сліпих дітей (шрифтом Брайля) охоплюють усі 11 класів навчання.

Проаналізувавши видавництва та автуру навчальних видань для дітей з порушеннями, ми визначили, що спеціалізоване видавництво, яке б видавало навчальну літературу для дітей з особливими освітніми потребами, лише одне — Державне спеціалізоване видавництво «Освіта». Найбільший масив навчальної літератури для дітей з порушеннями видають видавництва «Освіта», «Либідь», «Інкунабула» та «Антологія», решта видавництв видають її в незначній кількості.

Авторами навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами є, переважно, педагоги, які спеціалізуються на певному порушенні: для дітей з порушеннями мовлення — педагоги-логопеди, для дітей з порушенням психіки — педагоги-психіатри тощо.

У другому розділі роботи ми виокремили основні вимоги до навчальних видань, а також специфічні вимоги для навчальних видань дітей з особливими навчальними потребами. Ми брали до уваги вимоги до змісту, структури та композиції, мови та стилю, поліграфічного виконання навчальних видань. З'ясували, що різні категорії дітей з потребами потребують зосередження на певному аспекті навчальних видань.

Наприклад, у навчальних виданнях для дітей з інтелектуальними порушеннями особливої уваги потребує зміст, для дітей з мовленнєвими порушеннями — мовне оформлення, для дітей з порушеннями зору — структура і поліграфічне виконання.

У третьому розділі на основі виокремлених вимог ми проаналізували чотири підручника: «Фізика. 7 клас» авторів В. І. Бондар та І. В. Заєць для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями, «Образотворче мистецтво. 1 клас» Рібцун Ю. В. для загальноосвітніх закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, «Літературне навчання. 2 клас» О. Н. Піканової для спеціальних закладів загальної освіти, «Основи правознавства. 10 клас» Ю. Ксенко для спеціальних закладів загальної середньої освіти. Виявили їхні основні особливості, які допоможуть дітям з особливими освітніми потребами в навчальному процесі, а також їхні недоліки.

Аналіз проблем і перспектив сучасного навчального книговидання для дітей з особливими освітніми потребами ми здійснили на основі вивченого досвіду з цієї теми, а також базуючись на результатах анкетного опитування для людей, які працюють з дітьми з порушеннями, щодо сучасного стану навчальних видань для дітей з особливими потребами в Україні.

Ми дійшли висновку, що цей процес зіштовхується з низкою проблем: майже повною відсутністю спеціалізованих видавництв, недостатньою кількістю професійних авторів, і, як наслідок, обмеження асортиментом літератури.

Кількість навчальних закладів для дітей з особливими освітніми потребами постійно зростає, як і забезпечення їх навчальними виданнями — важливе завдання для сучасних книговидавців.

Безумовно, видання навчальної літератури для дітей з особливими освітніми потребами — процес багатоаспектний. Педагогам, професійним авторам підручників та редакторам потрібно об'єднатися, щоб забезпечити дітей якісним контентом навчальної літератури. Також важливим у цьому процесі є забезпечення людей, які займаються випуском навчальних видань для дітей з порушеннями, методичною літературою. Міністерству освіти і науки потрібно розробляти нові вимоги, які б змогли охопити особливості кожної категорії дітей та відповідали вимогам часу.

Освіта дітей з особливими потребами в нашій країні тільки починає активно розвиватися, Міністерство освіти і науки робить перші кроки до впровадження якісних навчальних видань на видавничому ринку України і в майбутньому ця сфера повинна отримувати ще більше підтримки з боку держави, щоб діти з порушеннями змогли отримувати належний рівень знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асистент учителя в інклюзивному класі : навчально-методичний посібник / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій., О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда, під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
2. Габьева, Л. Л. Логопедагогика : учебно-методические материалы Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2017. 88 с.
3. Гладченко І. Особливості конструювання підручника «Основи здоров'я» для підготовчого класу спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із розумовою відсталістю. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. С. 57–61.
4. ДСТУ 3017:2015 Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. [Чинний від 2016-01-07]. К. : Держспоживстандарт України, 1995. 19 с. (Інформація та документація) (на заміну ДСТУ 3017-95 Видання. Основні види. Терміни та визначення. [Чинний від 1996-01-01]. К. : Держстандарт України, 1995. 46 с.), 15 с.
5. Єфімова С. М., Королюк С. В. Лідерство та інклюзивна освіта : навчальний курс та методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А. А. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 164 с.
6. Загальні вимоги до змісту та оформлення навчальних посібників та навчально-методичної літератури : методичні рекомендації для викладачів на основі чинних нормативних документів / уклад. Л. О. Котлова. Житомир, 2014. 56 с.
7. Закон України «Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-93> (дата звернення: 03.01.2020).
8. Закон України «Про затвердження положення про загальноосвітній навчальний заклад». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-2010-%D0%BF> (дата звернення: 03.01.2020).

9. Закон України № 221-2019-п від 27.03.2019 «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF%ED20190306#n195> (дата звернення: 12.11.2019)

10. Зозуля І. Є. Розвиток інклюзивної освіти в Україні досвід Вінниччини). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 4 (309), 2017. С. 31–38. URL : <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/15487>. (дата звернення: 12.11.2019).

11. Ігнатуша А. Л. Підходи до організації інклюзивної освіти на сучасному етапі. Система надання освіти дітям з особливими потребами в умовах сучасного навчального закладу : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2016. С. 47–51.

12. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл: посібник ; пер. з англ. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 190 с.

13. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / Колупаєва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. та ін., за заг. ред. Даніленко Л. І., Київ : 2007. 128 с.

14. Інклюзивне навчання: досвід упровадження / упоряд. А. А. Колупаєва; ред. рада М. Мосієнко, М. Голубенко, Т. Шаповал, Г. Харук; Київ : ВГ Шкільний світ, 2015. 200 с.

15. Коломієць Г. О. Навчальне видання. URL : http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/21194/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BC_%D1%94%D1%86%D1%8C%20%D0%93.%D0%9E..pdf (дата звернення: 03.01.2020).

16. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

17. Колупаєва А. А. Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі *Особлива дитина: навчання і виховання*. Київ : Педагогічна преса, 2016. № 3. С.7–18.

18. Колупаєва А. А., Єфімова С. М. Навчальний курс «Вступ до інклюзивної освіти». Київ : Науковий світ, 2010. 20 с.

19. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене : науково-методичний посібник Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.

20. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів : навчально-методичний посібник. Київ, 2010. 96 с.

21. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.

22. Колупаєва А., Засенко В. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 3. С. 20–29.

23. Кравчинська Т. Освіта дітей з особливими потребами. *Післядипломна освіта в Україні*. 2017. № 1. С. 77–79.

24. Крижанівська О.П. Емологія поняття «Діти з особливими освітніми потребами» у вітчизняному освітньому просторі. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 2 (14), 2012. С. 87–91.

25. Ксенко Ю. Основи правознавства : підручник для 10 класу для спеціальних закладів загальної середньої освіти (F 70). Чернівці : Букрек, 2019. 200 с.

26. Лист Міністерства освіти і науки України від 10.06.2019 № 1/9-365 «Про переліки навчальної літератури, рекомендованої Міністерством освіти і науки України для використання у спеціальних закладах загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами у 2019/2020 навчальному році». *Інститут модернізації змісту освіти*. URL : <https://imzo.gov.ua/2019/06/11/lyst-mon-vid-10-06-2019-1-9-365-pro-pereliky-navchal-noi-literatury-rekomendovanoi-ministerstvom-osvity-i-nauky-ukrainy-dlia-vykorystannia-u-zakladakh-osvity-u-2019-2020-navchal-nomu-rotsi/> (дата звернення: 10.01.2020).

27. Маланчій В. Організація роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Початкова школа*. 2014. № 4. С. 62–63.

28. Міністерство освіти і науки. Інклюзивна освіта. Статистичні дані. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/statistika-inklyuziya.pdf> (дата звернення: 10.01.2020).

29. Навчальна програма дисципліни «Основи викладання спеціальної педагогіки» Структурно-логічна схема навчальної дисципліни. Роль і значення навчальної дисципліни у підготовці фахівців. URL : http://repository.dnu.dp.ua:1100/upload/e336cb642df073131b084bf98f20547cNavch_pos_MV_FDVSH.pdf (дата звернення: 24.05.2019) (дата звернення: 01.12.2019).

30. Наказ Міністерства освіти і науки України від 27.06.2008. №588 «Щодо видання навчальної літератури для вищої школи». Київ, 2008. 8 с.

31. Наказ Міністерства освіти і науки України від 31.10.2018. «Про затвердження інструктивно-методичних матеріалів для проведення експертами експертиз електронних версій проектів підручників». Київ, 2018. 19 с.

32. Наказ Міністерства освіти і науки України та Державної наукової установи «Інститут модернізації та змісту освіти» від 14.09.2019. № 22.1/10-1832 «Про затвердження інструктивно-методичні матеріали щодо підготовки підручників і посібників для дітей з особливими потребами». Київ, 2019. 12 с.

33. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18.01.2007 № 18 «Про затвердження Державних санітарних норм і правил "Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей "». Київ, 2007. 19 с.

34. Одиченко Л. Методична організація роботи зі структурними компонентами підручника географії в навчанні дітей з розумовою відсталістю. URL : <http://aqce.com.ua/download/publications/84/93.pdf/> (дата звернення: 13.11.2019).

35. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А. А. Київ : «А. С. К.», 2012. 308 с.

36. Основы сурдопедагогики : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Г. А. Карпова. Екатеринбург : Калинина Г.П., 2008. 354 с

37. Особливі діти в умовах загальноосвітньої школи (досвід закладів освіти Дніпровського району м. Києва) : практично-методичний посібник / упоряд. Сидоренко Н. А. Київ : РНМЦ Дніпровського району, 2015. 64 с.

38. Особливості друкованих навчальних матеріалів для дітей з порушеннями зору : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Є. П. Синьова, С. В. Федоренко, К. О. Глушенко, Г. П. Серпутько, за ред. Є. П. Синьової. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 68 с.

39. Офіційний сайт Інституту модернізації змісту освіти. URL : <https://imzo.gov.ua> (дата звернення: 13.11.2019).

40. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 13.11.2019).

41. Піканова О. Н. Літературне читання : підручник для другого класу спеціальних закладів загальної освіти (Н 91). Київ : Либідь, 2019. 160 с.

42. Планування, спрямоване на кожного учня : посібник з розроблення та впровадження індивідуальних навчальних планів : посібник. Київ : Паливода А. В., 2012. 86 с.

43. Поліграфія. Підручники і навчальні посібники для загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги. Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України 1. від 23 жовтня 2019 року N 434 Щодо СОУ 18.1-02477019-07:2015. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN056462.html (дата звернення 13.11.2019).

44. Попова О. Діти з особливими освітніми потребами: розвиток інклюзивної освіти в Україні. *Психолог*. 2018. № 13-14. С. 90–96.

45. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство “Україна”», 2019. 300 с.

46. Рекомендації до підготовки та видання навчальної літератури. Визначення навчально методичної літератури. URL : http://vpu25.km.ua/pdf/Metod_kabinet2/21.pdf (дата звернення: 10.01.2020).

47. Рібцун Ю. В. Образотворче мистецтво. 1 клас : підручник для загальноосвіт. навчальн. закладів для дітей із тяжкими порушеннями мовлення (розділи). Київ, 2015. 48 с.

48. СВО НГУ ІМЗ – 14. Організація видання інформаційно-методичного забезпечення навчального процесу / А.Ф. Косолапов, В.О. Салов, А.К. Горенко, О.Н. Ільченко, О.Н. Нефедова, О.І. Додатко, Т.О. Письменкова, О.В. Журунова. Дніпро : НГУ, 2014. 50 с.

49. Серпутько Г. Адаптація та підготовка до видання підручників для дітей з глибокими порушеннями зору. URL : <http://ipvid.org.ua/upload/iblock/c51/c51c17c993af072d3f7b2f016200e172.pdf> (дата звернення: 13.11.2019).

50. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний посібник / за ред. А. А. Колупаєвої. Київ : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 236 с.

51. Сучасна концепція побудови підручників з предметно-практичного навчання для глухих дітей / В. М. Шевченко. *Проблеми сучасного підручника*. 2017. С. 242–249.

52. Трикоз С. В. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С. В. Трикоз, Г. О. Блеч. Харків : Ранок, ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.

53. Федоренко І. В., Федоренко С. В. Вимоги до друкованої навчальної літератури для дітей зі зниженим зором. *Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць*. 2016. № 17. С. 485–493.

54. Фізика. 7 клас : підручник для спец. загальноосвіт. навч. закл. для розумово відсталих дітей / В. І. Бондар, І. В. Заєць. Київ : Інкунабула, 2008. 160 с.

55. Чепурна Л. Г. З історії навчальної книги для розумово відсталих дітей. *Дефектологія*. № 1998. Київ, 1998. С. 45-47.

56. Чепурна Л. Г. Історичні передумови створення навчальної книги для допоміжних шкіл. *Наука і сучасність*. Вип. 2 Київ : 1999. С. 109-117.

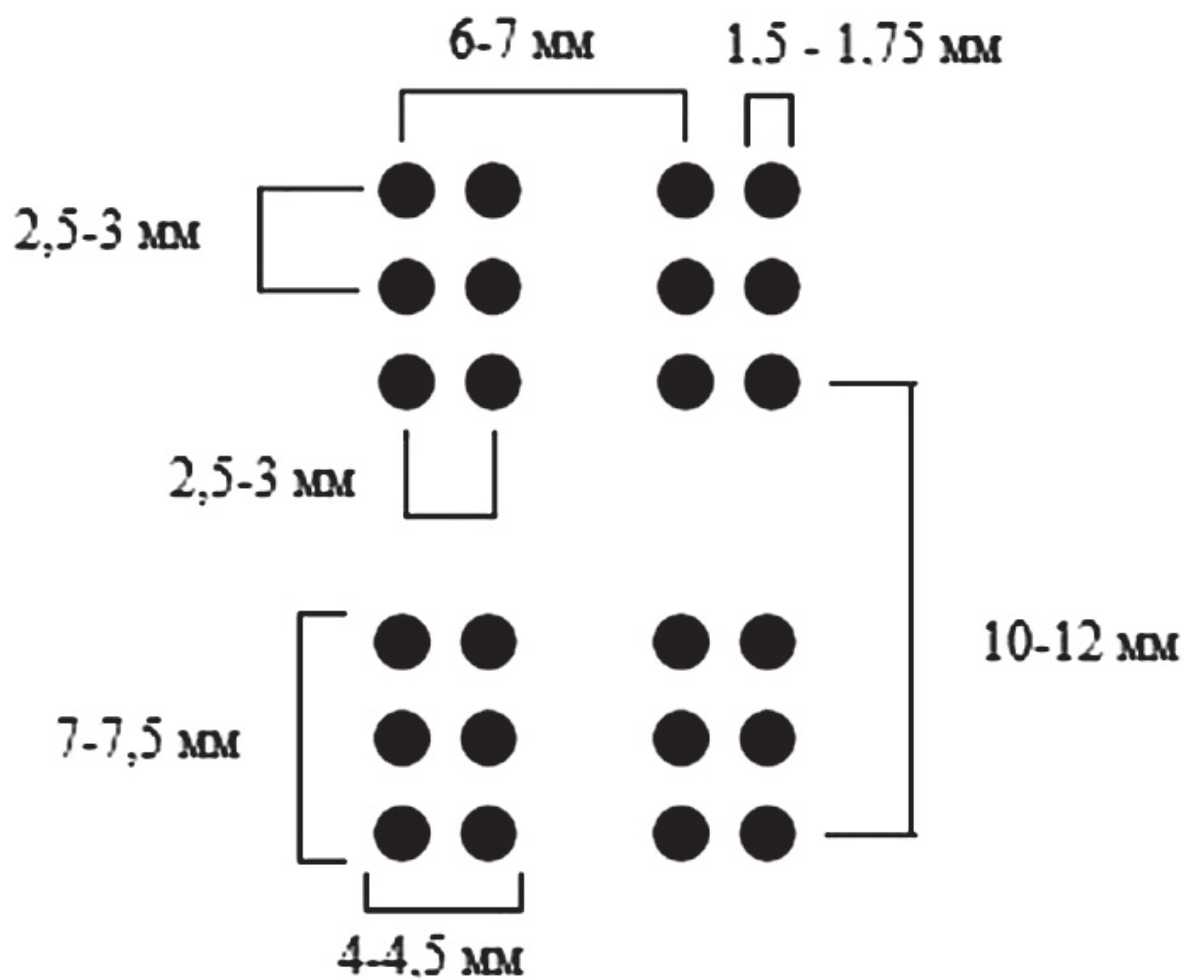
57. Шевців З. Основи інклюзивної педагогіки : підручник. Київ : ЦУЛ, 2017. 248 с.

58. Шевченко С. Розвиток навчально-виховних закладів для дітей із особливими освітніми потребами В умовах незалежної України (1991–2000 рр.). *Збірник наукових праць*. Випуск 26 (1–2019) Частина 1. С. 216–222. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/715817/1/1%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A%D0%B0%D0%BC.%D0%BF%D0%BE%D0%B4.2019-216-222.pdf> (дата звернення: 10.01.2020).

59. Школа для кожного : посібник / упоряд. Байда Л. Ю. Київ : 2015. 60 с.

ДОДАТКИ

Розміри та форми рельєфних крапок шрифту Брайля

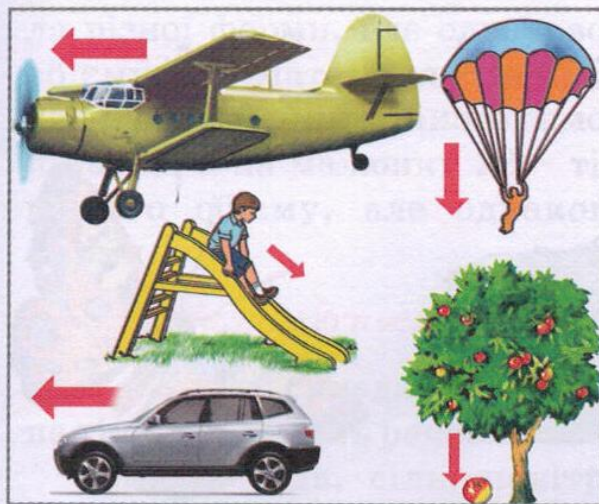

Словник термінів у підручнику «Фізика. 7 клас» авторів В. І. Бондар, І. В. Заєць для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями

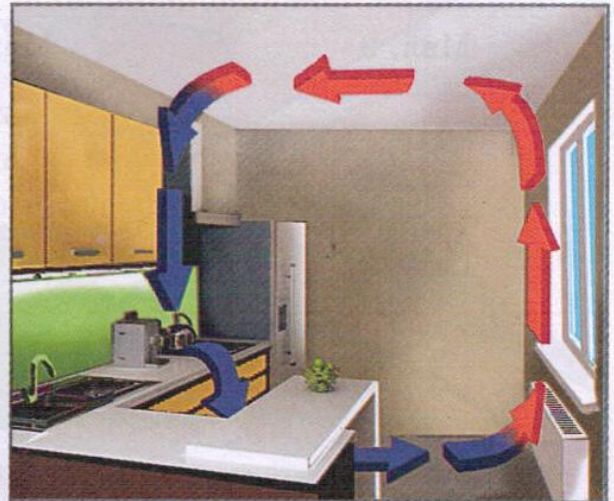
Словничок фізичних термінів	
Агрегатні стани речовини	стани однієї і тієї самої речовини. Всі речовини можуть перебувати в трьох агрегатних станах: твердому, рідкому і газоподібному.
Атом	найменша частинка хімічного елемента.
Вимірювання	знаходження значення фізичної величини дослідним шляхом за допомогою приладів.
Взаємодія	фізичне явище, яке ґрунтується на взаємодії тіл між собою, що спричиняє зміну їх руху.
Густина речовини	фізична величина, яка визначається відношенням маси тіла до його об'єму.
Деформація	фізичне явище зміни форми або розмірів твердого тіла під дією сили або температури.
Зважування	вимірювання маси тіла за допомогою терезів.
Кипіння	процес переходу рідини в пару, який відбувається не тільки на поверхні рідини, а й усередині її при температурі кипіння.
Молекула	найменша частинка складної речовини; складається з атомів.
Пароутворення	процес переходу речовини з рідкого стану в газоподібний.

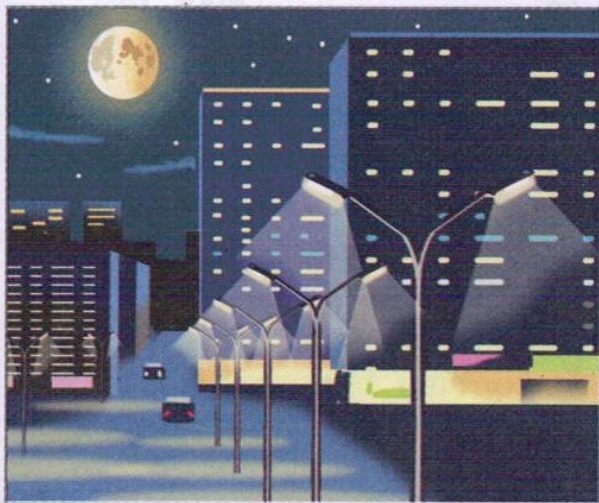
Ілюстрації у підручнику «Фізика. 7 клас» авторів В. І. Бондар, І. В. Засць для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями

Мал. 5

Мал. 6

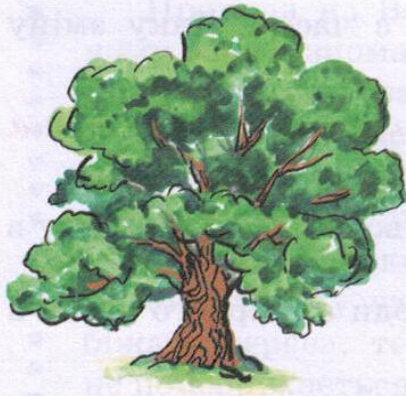
Мал. 7

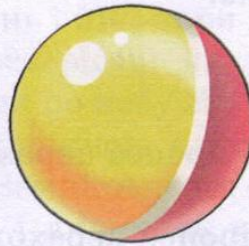
Мал. 8

Робота з наочністю у підручнику «Фізика. 7 клас» авторів В. І. Бондар, І. В. Заєць для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями

Мал. 9

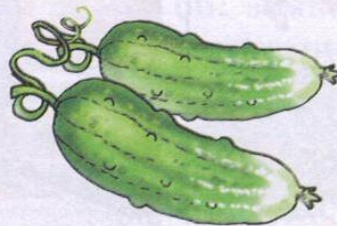
Мал. 10

Мал. 11

Мал. 12

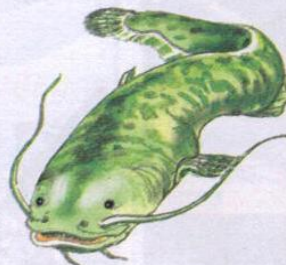
Мал. 13

Мал. 14

Мал. 15

Мал. 16

Мал. 17

ДОДАТОК Д

Робота з таблицями у підручнику «Фізика. 7 клас» авторів В. І. Бондар, І. В. Заєць для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями

6. Запишіть у таблицю назви твердих тіл з відповідними властивостями: *алюмінієва дротина, шматок крейди, шпаклівка, замазка, фарфорова чашка, чавунна пластина, глиняний горщик, пластиліновий кубик.*

Пластичні тіла	Крихкі тіла

5. Які засоби гасіння вогню ви знаєте?
6. Що спричиняє пожежі?
7. Заповніть таблицю назвами відповідних речовин.

Горючі	Негорючі

Передмова у підручнику «Фізика. 7 клас» авторів В. І. Бондар, І. В. Засць для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями

Юні друзі!

Ви починаєте вивчати новий навчальний предмет – фізику.

Це стародавня і вічно молода наука. Як і інші природничі науки, вона містить багатовіковий досвід навколишньої природи, факти, здобуті в результаті численних експериментальних досліджень, теорії, які дають змогу пояснювати, передбачати й прогнозувати явища природи і техніки.

Вивчати фізику нелегко. Для цього необхідно ознайомитися з багатьма явищами і процесами, які відбуваються в навколишньому світі, навчитися їх пояснювати. Ви зможете пізнати сутність чималої кількості предметів, що вас оточують у школі, на вулиці, вдома; проведете багато дослідів і спостережень; розв'яжете чимало вправ; навчитесь користуватися приладами, що застосовуються в побуті, на виробництві, у транспорті.

З цього підручника ви дізнаєтеся, чому вода взимку замерзає, а навесні тане; чим сніг та іній відрізняються від льоду; що таке туман та як він утворюється; як виникає роса; як відбувається кругообіг води в природі. Не менш цікавим для вас будуть відомості про властивості твердих тіл, рідин і газів, як їх використовують у техніці й побуті.

Засвоїти фізику вам допоможе цей підручник, який буде вашим вірним супутником протягом усього навчального року.

У підручнику ви знайдете багато ілюстрацій, що допоможуть краще зрозуміти матеріал; описані досліди і лабораторні роботи, які ви зможете виконати самі або з допомогою вчителя.

Великих вам успіхів у цікавій, захопливій подорожі до знань!

Автори

Передмова у підручнику «Фізика. 7 клас» авторів В. І. Бондар, І. В. Заєць для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями

ЗМІСТ

ВСТУП

§ 1. Що вивчає фізика	4
§ 2. Деякі фізичні терміни	8
§ 3. Спостереження і досліди	12
§ 4. Фізичні величини та їх вимірювання	13

ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ РЕЧОВИН

§ 5. Будова речовини	20
§ 6. Три агрегатні стани речовини	22
§ 7. Відмінність у молекулярній будові твердих тіл, рідин і газів	26
§ 8. Сила. Дія сили	28
§ 9. Явище тяжіння. Сила тяжіння	30
§ 10. Визначення маси тіла	32
§ 11. Густина речовини	39
§ 12. Форма й об'єм твердих тіл	43
§ 13. Пружність твердих тіл	45
§ 14. Пластичність і крихкість твердих тіл	47
§ 15. Горючі й негорючі тверді речовини	49
§ 16. Зміна об'єму твердого тіла	51
§ 17. Розширення та стиснення рідких і газоподібних тіл	55
§ 18. Поняття про температуру. Термометр	56
§ 19. Зміна властивостей твердих тіл під час нагрівання й охолодження	60
§ 20. Перехід речовини з одного агрегатного стану в інший ...	61

ДОДАТОК 3

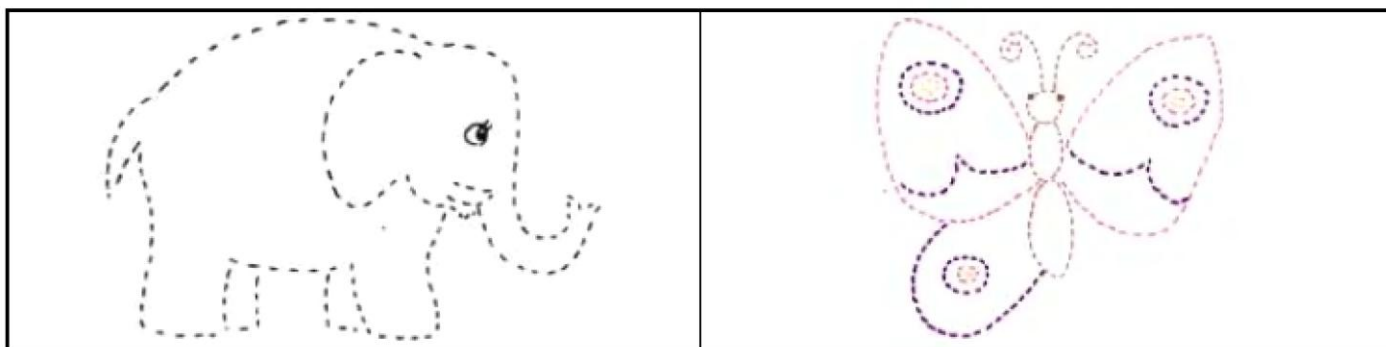
Завдання, що передбачають усну відповідь у підручнику «Образотворче мистецтво. 1 клас» Рібцун Ю. В. для загальноосвітніх закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення

перериваються проміжками.

? Олівчик просить тебе назвати зображення, намальовані суцільними лініями. Назви *хто* (що) це. Який настрій у сонечка? А який вовк? Як ти здогадався (-лась) про це?

? Олівчик і Веселочка пропонують тобі впізнати й назвати, *хто* зображений на малюнках за допомогою пунктирних ліній. Що забув намалювати художник?

ДОДАТОК И

Репродукції картин у підручнику «Образотворче мистецтво. 1 клас»
Рібцун Ю. В. для загальноосвітніх закладів для дітей з тяжкими
порушеннями мовлення

Адальберт Еделі. Осінь

Яків Басов. Київ. Осінь

Михайло Нестеров. Осінній пейзаж

Ісаак Левітан. Золота осінь

Олег Кулагін. Ранок. Штиль

Сергій Васильківський. Ранок

Зміст у підручнику «Літературне навчання. 2 клас» автора О. Н. Піканової для спеціальних закладів загальної освіти

Їжаки готують постіль (Скорочено).....	36
За Володимиром Пархоменком.....	37
Жовтень. Наталя Забіла.....	38
Куликове болото. Олена Пчілка.....	39
Осінь. Дмитро Павличко.....	40
Жовтень. Л. Ковальчук.....	41
Прощальний листопад. За Василем Скуратівським.....	43
Листопад. Іван Гнатюк.....	43
Прикмети осені.....	44
Осінь. Кузьма Журба.....	45
Готуються до зими. Віталій Біанкі.....	46
Осінь. Юрій Старостенко.....	47
Пізній пейзаж. Галина Кирпа.....	47
Листопад. Микола Лисич.....	47

Послухай! Петро Осадчук.....	48
Завжди будемо українцями. За Іваном Огієнком.....	49
До нас журавлик прилітає. Ігор Січовик.....	50
Про Україну. Наталя Зарічна.....	51
Прапор. Олександр Олесь.....	51
Герб. Наталка Поклад.....	52
Гімн. Наталка Поклад.....	52
Тризуб, Прапор, Гімн (Казка).....	54
Рідна земля. Олесь Луцій.....	54
Солодка земля. Володимир Коломієць.....	55
У рідному краї. Роман Купчинський.....	56
Думка. Уляна Краченко.....	56
На світанку (Скорочено). Михайло Яцкіє.....	58
Рідна мова (Уривок). Сидір Воробкевич.....	59
Древній Київ (Скорочено). Наталя Забіла.....	60
Київ.....	60
Добридень тобі, Україно моя!.. Павло Тичина.....	60

Зимонька. Любов Забашта.....	61
Грудень. Л. Лебедева, Л. Матеева.....	62
Грудень — первісток зими. Лідія Кир'яненко.....	63
Грудень. Терень Масенко.....	64
Перший сніг. Ірина Наріжна.....	64

Переполюх (Скорочено). За Олександром Копиленком.....	65
Метелики. Василь Діденко.....	67
Випав сніг. Наталя Забіла.....	68
Зимова казка. Іван Гнатюк.....	69
19 грудня — день Святого Миколая.....	70
Радість. Ганна Черінь.....	70
Казка про святого Миколая (Скорочено).....	71
За Марією Солтис-Смирноюю.....	72
«Ще ніхто його не бачив...». Віра Паронова.....	73
1 січня — Новий рік.....	73
«У нічний казковий час...».....	74
Веселий Новий рік. Валентина Малишко.....	74
«Гарна нічка-новорічка!..». Василь Моруга.....	75
Місяці. Лідія Дяченко.....	76
Кмітливий скляр. Василь Сухомлинський.....	77
Січень-будівник. Ольга Добровольська.....	77
Зайчик. Лариса Цілик.....	77
Санчата (Скорочено). За Ярославом Стельмахом.....	79
Перший сніг. Григорій Усач.....	80
На гірці. За Миколою Носовим.....	82
Січень. Тамара Коломієць.....	82
Як звірята Наталочці допомогли (Скорочено).....	82
За Зінаїдою Грівею.....	85
Хто малює. Іван Складаній.....	85
Подружилися. Віктор Васильчук.....	86
Сніжинки. Світлана Кузьменко.....	87
Хлопчик і сніжинка. Василь Сухомлинський.....	87
Коротка зима. Ігор Січовик.....	88
Гостює в нас зима. Володимир Кленц.....	88
Зимове смеркання. Василь Сухомлинський.....	89
Як білочка зимує. Георгій Скребицький.....	90
Пригріває сонечко. Олександр Копиленко.....	92
Добрий сніговик. Володимир Орлов.....	93
У лютому сонце йде на літо. За Василем Скуратівським.....	94
Лютий. Наталя Забіла.....	95
Кіт, зима і весна. Микола Вінграновський.....	95
Пори року. Агнія Кузнецова.....	96
Зима і весна. Спиридон Черкасенко.....	96

Про хлопчика Гната і «гітопоната». Грицько Бойко.....	97
Лінь. Анатолій Костецький.....	98

Ілюстрації у підручнику «Літературне навчання. 2 клас» автора О. Н. Піканової для спеціальних закладів загальної освіти

— А подай лишень, баране, оту вовчу голову!
От баран і приніс.

— Та не цю, а подай більшу! — каже цап.

Баран знову несе ту саму голову.

— Та подай ще більшу!

Ох, тут уже вовки злякались: стали вони думати-гадати, як відтіля втікати: «Бо це, — кажуть, — такі молодці, що з ними й голови збудешся, — бач, одну по одній вовчі голови тягають».

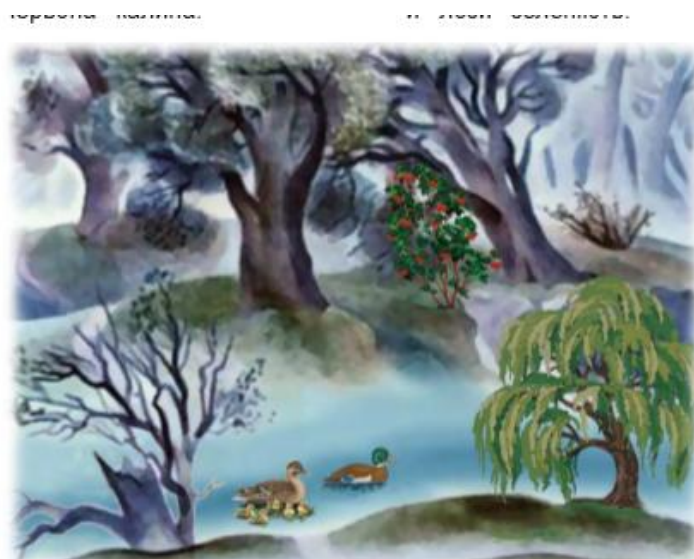

136

Провано для безоплатного розповсюдження порозуміти в електронній мережі. Міністерство освіти і науки

— Здоров був, раче! — каже йому лисичка. — Це

сім!

енко

с весняних канікул?
робити житло для пташок?
житло для пташок у твоєму
ити у твоєму дворі?

асна,
та?

зерні; зерно (пшениця, жито,

ти живеш або відпочиваєш?

Простудилася весна

Простудилася весна,
громом кашляє вона.
Прийде сонечко ясне
і простуду прожене.

Петро Король

Калина

Бабуня Настя нічого так не любить, як садити дерево. Вона каже:

— Завжди знайдеться місце, де його посадити. А хто за це не дбає, той або байдужий, або сліпий.

Коло бабусиної хати ростуть вишні. За порогом повно квітів. Біля хвіртки — кучерявий бузок. А на вулиці — явори.

Позаторік бабуня принесла з лісу й посадила під вікном тонке деревце. Доглядала його, поливала. Воно прийнялося. Але першої весни не цвіло. Тільки зеленіло.

Зміст у підручнику «Основи правознавства. 10 клас» автора Ю. Ксенко для спеціальних закладів загальної середньої освіти

ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА

ЗМІСТ

Дорогі друзі!	5
---------------------	---

ВСТУП

Місце закону в житті суспільства.

Завдання курсу "Основи правознавства"	7
---	---

РОЗДІЛ 1. ДЕРЖАВНА ВЛАДА УКРАЇНИ 12

§ 1. Конституція України – Основний Закон держави	12
§ 2. Народ України – єдине джерело державної влади	18
§ 3. Верховна Рада України – найвищий законодавчий орган держави	23
§ 4. Президент України	28
§ 5. Виконавча влада України	33
§ 6. Судова влада	38
§ 7. Правоохоронні органи: Національна поліція України, Служба безпеки України, Національна гвардія України	43
§ 8. Правоохоронні органи: Державна прикордонна служба України, прокуратура, адвокатура	49
§ 9. Збройні сили України	54
УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ "ДЕРЖАВНА ВЛАДА УКРАЇНИ"	60

РОЗДІЛ 2. ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ 64

§ 10. Особисті права і свободи громадян України	64
§ 11. Право на працю, відпочинок і страйк	69
§ 12. Право на соціальний захист	74
§ 13. Основний соціальний обов'язок громадян	79
УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ "ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ"	83

РОЗДІЛ 3. ШЛЮБ І СІМ'Я 88

§ 14. Права й обов'язки подружжя	88
§ 15. Розлучення. Право на майно. Аліменти	93
§ 16. Позбавлення батьківських прав. Захист прав дитини	97
УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ "ШЛЮБ І СІМ'Я"	102

Виділення у підручнику «Основи правознавства. 10 клас» автора Ю. Ксенко
для спеціальних закладів загальної середньої освіти

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Парламент – вищий законодавчий орган держави.

Верховна Рада України (парламент) – вищий законодавчий орган України.

Державний бюджет – система грошових відносин, яка передбачає грошові надходження через систему податків та їх витрату для задоволення суспільних потреб.

Вето – заборона, яка накладається на рішення певного державного органу.

Голова Верховної Ради України – керівник українського парламенту.

ЗАПИТАННЯ

1. Що таке парламент?
2. Як називається український парламент?
3. Хто керує Верховною Радою України?
4. Хто займає посаду Голови Верховної Ради України?
5. Які повноваження має Верховна Рада України?
6. Хто працює у Верховній Раді України?
7. Скільки народних депутатів налічує український парламент?
8. Кого можуть обрати народним депутатом України?
9. Опрацювавши статтю 76 Конституції України, поясніть, хто не може бути обраним депутатом Верховної Ради України?

ЗАВДАННЯ

1. Складіть речення із запропонованих слів. Запишіть у зошит.
У, депутати, працюють, народні, України, Верховній, які, приймають закони, Раді.

БУКВА ЗАКОНУ**З Конституції України****Стаття 75.**

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України.

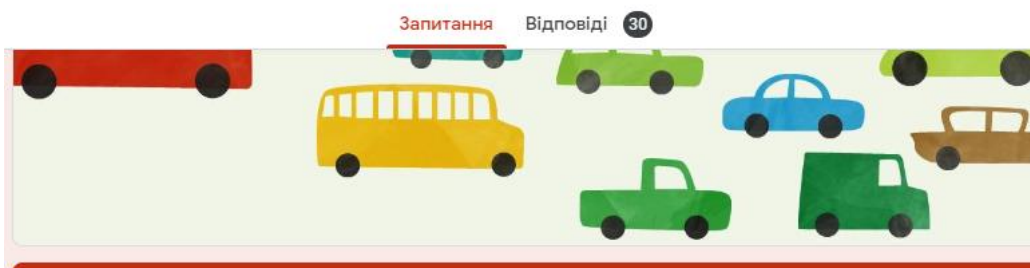
Стаття 76.

Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівно-

Анкетне опитування щодо сучасного стану забезпечення навчальною літературою дітей з особливими потребами

Посилання: https://docs.google.com/forms/d/1_JRsnGq0ZcaeyYlzUfll8Ph4BMMSV9s177T2FBKygcl/edit

Стан забезпечення навчальною літературою дітей з особливими освітніми потребами

Шановні респонденти!

У нашому дослідженні ми вивчаємо сучасний стан навчальних видань для дітей з особливими потребами на видавничому ринку України.

Ваші відповіді допоможуть нам зрозуміти реальну ситуацію із забезпеченням навчальною літературою закладів для дітей з порушеннями.

Результати анкетування будуть використані у дипломній роботі студентки спеціальності «Журналістика» Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола (м. Тернопіль).

Ваша думка для нас цінна!

Тип закладу в якому Ви працюєте: *

- ☐ Загальноосвітня школа (інклюзивний клас)
- ☐ Спеціальна школа
- ☐ Інклюзивно-ресурсний центр
- ☐ Інше:

З якою категорією дітей із порушеннями Ви працюєте? *

- ☐ Діти з порушенням слуху
- ☐ Діти з порушенням зору
- ☐ Діти з інтелектуальними порушеннями
- ☐ Діти з мовленєвими порушеннями
- ☐ Діти із затримкою психічного розвитку

Як Ви оцінюєте стан забезпечення навчальною літературою дітей з особливими освітніми потребами закладу, в якому Ви працюєте? (1 - незадовільний; 5 - хороший) *

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

Чи вважаєте Ви якісними навчальні видання, за якими навчаються діти у Вашому закладі? *

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Частково

Продовження ДОДАТКА О

<p>Чи відповідають навчальні видання навчальному плану дисципліни? *</p> <p>☐ Так</p> <p>☐ Ні</p> <p>☐ Частково</p> <p>☐ Інше:</p> <p>_____</p>	<p>Які, на Вашу думку, головні проблеми навчального книговидання для дітей з особливими освітніми потребами в Україні? *</p> <p>☐ Недостатня кількість фахових авторів</p> <p>☐ Недостатня кількість фахових видавництв</p> <p>☐ Незадовільна якість навчальних видань (зауваження до змісту, мови, поліграфічного виконання тощо)</p> <p>☐ Неоднакове забезпечення різних категорій дітей з порушеннями навчальною літературою</p> <p>☐ Незадовільна державна політика у сфері навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами</p> <p>☐ Інше:</p> <p>_____</p>
---	--

☐ Незадовільна державна політика у сфері навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами

☐ Інше:

_____

Ваші побажання щодо покращення навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами

Ваша відповідь

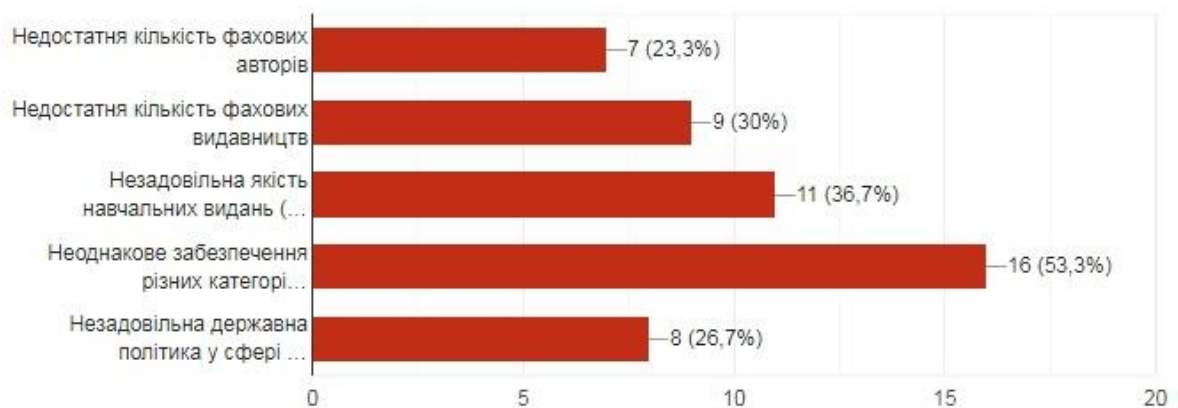
_____

Надіслати

**Проблеми та стан забезпечення навчальною літературою дітей
з особливими освітніми потребами
(результати анкетного опитування)**

Які, на Вашу думку, головні проблеми навчального книговидання для дітей з особливими освітніми потребами в Україні?

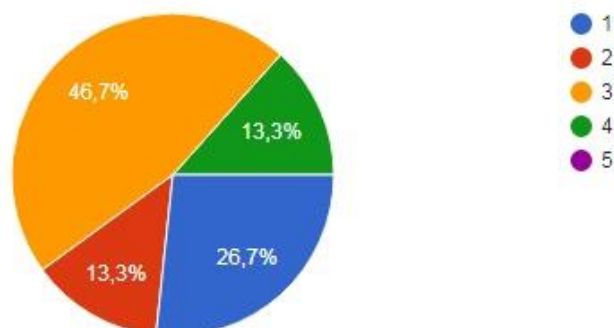
30 відповідей

Рисунок 1. Проблеми навчального книговидання для дітей з порушеннями в Україні

Як Ви оцінюєте стан забезпечення навчальною літературою дітей з особливими освітніми потребами закладу, в якому Ви працюєте? (1 - незадовільний; 5 - хороший)

30 відповідей

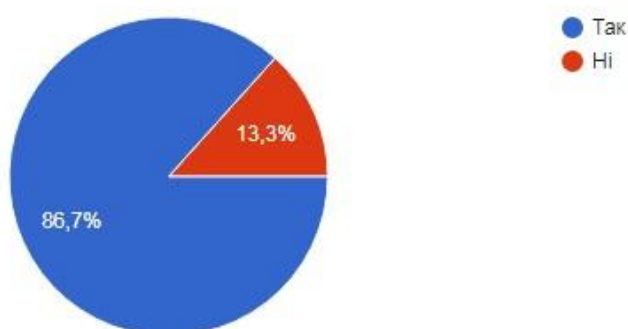

Рисунок 2. Оцінка стану забезпечення навчальною літературою дітей з особливими потребами

**Оцінка стану оновлення та якості навчальних видань для дітей
з особливими освітніми потребами
(результати анкетного опитування)**

Чи потребують навчальні видання, за якими Ви навчаєте дітей, оновлення?

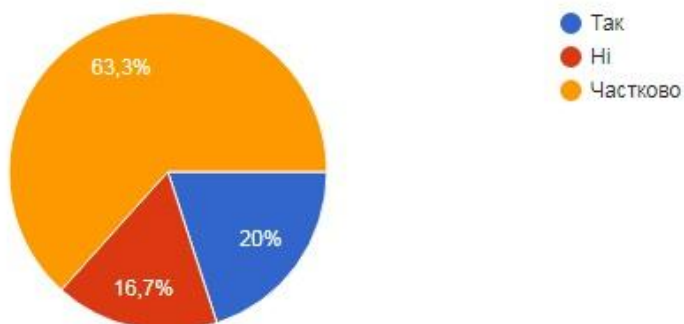
30 відповідей

Рисунок 1. Оцінка оновлення навчальних видань для дітей з порушеннями

Чи вважаєте Ви якісними навчальні видання, за якими навчаються діти у Вашому закладі?

30 відповідей

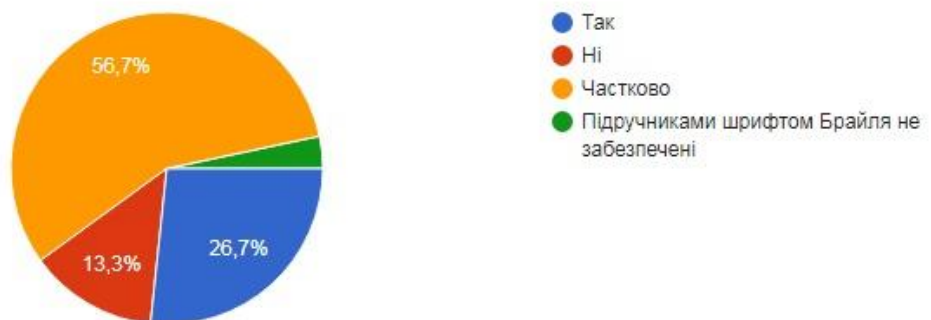

Рисунок 2. Оцінка якості навчальних видань для дітей з порушеннями

**Оцінка відповідності навчальних видань для дітей з особливими освітніми
потребами навчальному плану дисципліни
(результати анкетного опитування)**

Чи відповідають навчальні видання навчальному плану дисципліни?

30 відповідей

Рекомендації щодо покращення навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами (результати анкетного опитування)

Ваші побажання щодо покращення навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами

10 відповідей

Потрібне забезпечення всіх категорій дітей підручниками

Фінансування підвищити

Краще враховувати можливості дітей, не завищувати вимоги у навчальній програмі, шукати "золоту" серединку. Більше безкоштовних навчальних підручників видавати на школи. (у нашій школі жодного).

Забезпечення підручниками

Література має перш за все відповідати часу, в якому ми проживаємо. Бути цікавою саме для сучасних дітей. А основне - відповідати тим критеріям, щоб якнайкраще розвинути дитину з певними порушеннями.

Своєчасне забезпечення підручниками відповідно до потреб дітей, узгодження змісту з програмами ЗНЗ

Обов'язково дослухатися до людей, які безпосередньо працюють з такими дітками.

Потребуємо підручників для дітей із сенсорними порушеннями та інтелектуальними порушеннями, які навчаються в середній школі (5-9 кл.)

Потрібні нові видання для старших класів

Рецензія
на дипломну роботу
**«Навчальні видання для дітей з особливими освітніми потребами на
книговидавничому ринку України»**
студентки IV курсу відділення компютерних та видавничих технологій
спеціальності «Журналістика»
Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола
Фесюк Анастасії Володимирівни

Дипломна робота присвячена дослідженню специфіки випуску навчальних видань для дітей з особливими освітніми потребами на книговидавничому ринку України. Тема в розрізі сучасності є безперечно актуальною та своєчасною, адже питання освіти особливих дітей в Україні сьогодні є дуже важливим та малодослідженим.

Пропонована дипломна робота цілком відповідає темі та поставленим завданням. Студентка чітко сформулювала мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, практичне та теоретичне значення, а також джерела та методи, застосовані в ході дослідження.

У першому розділі Анастасія Фесюк окреслила теоретичні засади освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні. Особливої уваги заслуговує підрозділ, присвячений дослідженню забезпечення навчальною літературою.

Другий розділ присвячений виокремленню з-поміж загальних специфічних вимог до редагування навчальних видань для дітей з особливими потребами.

У третьому розділі студентка здійснила редакторський аналіз підручників для дітей з особливими освітніми потребами різних категорій, а також на основі аналізу окреслила проблеми та перспективи випуску літератури для таких дітей.

У роботі вартують уваги додаткові ілюстративні матеріали, які студентка використала в основній частині роботи та в додатках. Також дуже доречним стало анкетне опитування, проведене серед фахівців цієї сфери, що допомогло студентці у теоретичній розвідці та у підбитті підсумків дослідження.

Дипломна робота Анастасії Фесюк оформлена грамотно, опрацьовано великий масив інформації. Серед незначних зауваг – нечіткий виклад рекомендацій щодо покращення навчальних видань для навчання таких дітей. Варто було їх сформулювати з більшою конкретикою для можливості їх подальшого практичного застосування.

Дослідження відповідає вимогам дипломної роботи та за належного захисту заслуговує високої оцінки.

Рецензент к. ф. н. Вишневська Г. Б.
19.06.2020 р.

Власник документу:
Юлія Зубик

Дата перевірки:
19.06.2020 15:04:30 EEST

Дата звіту:
19.06.2020 15:55:11 EEST

ID перевірки:
1004148981

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

ID користувача:
100004381

Назва документу: Фесюк_V41_для перевірки

ID файлу: 1004161452 Кількість сторінок: 74 Кількість слів: 15676 Кількість символів: 116607 Розмір файлу: 2.06 M

8.22% Схожість

Найбільша схожість: 4.23% з джерело http://www.nmu.org.ua/ua/content/activity/us_documents/svo_ngu_inform_med_l...

8.22% Схожість з Інтернет джерелами

193

Page 76

Не знайдено жодних джерел у Бібліотеці

14.9% Цитат

Цитати

80

Page 77

Не знайдено жодних посилань

7.44% Вилучень

Джерела менше, ніж 8 слів автоматично вилучено

7.39% Вилучення з Інтернету

236

Page 78

1.27% Вилученого тексту з Бібліотеки

6

Page 79

Підміна символів

Заміна символів

6